

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи*

МИРОНЮК Людмила Степанівна

**Форми і методи актуалізації духовного потенціалу
особистості майбутніх психологів**

спеціальність: 053 – Психологія
освітньо-професійна програма – Психологія

Кваліфікаційна робота

Виконала:

студентка групи ПСзм-23
Миронюк Людмила Степанівна

Науковий керівник:

кандидат психол. н., доцент
Ятищук Анастасія Анатоліївна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:
«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ А.Н. Гірняк

Тернопіль 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	9
1.1. Поняття "духовність" та "духовний потенціал" у філософсько-психологічному дискурсі.....	9
1.2. Структура та зміст духовного потенціалу особистості.....	16
1.3. Роль духовного потенціалу у професійному становленні майбутніх психологів.....	22
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ТА МЕТОДИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	27
2.1. Аналіз традиційних і сучасних форм роботи у процесі професійної підготовки.....	27
2.2. Методи розвитку та актуалізації духовного потенціалу студентів-психологів.....	29
2.3. Педагогічні умови ефективної актуалізації духовного потенціалу.....	33
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	37
3.1. Організація та етапи дослідження.....	37
3.2. Діагностика рівня розвитку духовного потенціалу студентів.....	41
3.3. Перевірка ефективності запропонованих форм і методів.....	44
3.4. Аналіз та узагальнення результатів дослідження.....	48
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми

Сучасні процеси глобалізації, соціально-економічні, політичні та культурні кризи зумовлюють суспільні трансформації, які підкреслюють потребу у фахівцях нового покоління. Зарубіжні освітні діячі - L. Zsolnai, M. Nadifa, зазначають, що спеціалісти мають не лише якісно виконувати професійні обов'язки, а й виступати духовними провідниками, носіями моральних і гуманістичних цінностей [64;51].

У цьому контексті особливого значення набуває підготовка майбутніх психологів, адже саме вони покликані забезпечувати гармонізацію внутрішнього світу людини, сприяти збереженню її психічного здоров'я та формуванню цілісної життєвої позиції (Н. Koenig) [47].

Однією з ключових передумов формування професійної компетентності психолога виступає розвиток його духовного потенціалу, який розглядається як інтегральна характеристика особистості, що охоплює систему морально-ціннісних орієнтацій, смисложиттєвих установок, здатність до співпереживання, рефлексії, милосердя та творчого самовираження (Н.Платонова, D. MacDonald) [21;50].

Актуалізація духовного потенціалу в процесі професійної підготовки майбутніх психологів є необхідною умовою їх особистісного становлення як висококваліфікованих і зрілих фахівців, здатних до гуманістичної взаємодії, моральної відповідальності й професійного саморозвитку (A. Božek, P. Nowak, і M. Blukasz та O. Москалець) [38;18].

Попри значний науковий інтерес різних відомих вчених - V. Frankl, A. Maslow, I. Бех [42;16;3] до проблеми духовності, питання форм і методів її актуалізації в процесі професійної підготовки студентів-психологів залишається ще не достатньо розробленим (Л. Шевченко, T. Plante) [33;56].

Сучасні освітні програми переважно зорієнтовані на розвиток когнітивних та практичних компетентностей, тоді як духовно-ціннісний вимір

особистості часто опиняється поза межами належної уваги (M. Isola, M. Reyes-Perez et al.) [46;57].

Така ситуація зумовлює наявність суперечності між об'єктивною потребою суспільства у духовно зрілих, морально відповідальних фахівцях-психологах та недостатнім рівнем науково-методичного забезпечення процесу актуалізації їхнього духовного потенціалу (O. Horbachov) [44].

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю розроблення нових педагогічних стратегій, які забезпечують гармонійне поєднання інтелектуального, емоційного й духовного розвитку майбутніх фахівців психологів (A. Crete, C. Gagnon, M. Levesque) [39]. Такими стратегіями виступають форми та методи навчально-виховного процесу, спрямовані на розвиток самопізнання, емпатії, рефлексії, усвідомлення життєвих цілей, формування внутрішньої свободи, духовної відповідальності та гуманістичного світогляду особистості (O. Vlasova & H. Laptieva) [62].

Проблематика розвитку духовного потенціалу майбутніх психологів набуває дедалі більшої значущості у світлі сучасних викликів, пов'язаних із зростанням психологічних криз, втрати сенсу життя та поширенням явищ емоційного вигорання серед фахівців допомагаючих професій. У таких умовах підготовка психолога не може обмежуватися лише засвоєнням теоретичних знань і практичних навичок - вона повинна охоплювати глибокий процес особистісного самопізнання, духовного зростання і формування ціннісно-смыслових орієнтирів.

Духовний потенціал є тим внутрішнім ресурсом, який дозволяє майбутньому психологу усвідомлено й цілісно реагувати на складні життєві ситуації клієнтів, проявляти милосердя, емпатію та моральну відповідальність у професійній діяльності. Тому освітній процес має бути спрямований не лише на формування професійних компетентностей, а й на розвиток духовних якостей, що забезпечують гуманістичний характер психологічної практики.

Водночас сучасна система вищої освіти в Україні лише поступово усвідомлює потребу інтеграції духовно-ціннісного виміру в підготовку

психологів. Дослідження показують, що у більшості навчальних програм питання духовності представлені фрагментарно або мають декларативний характер (О. Horbachov) [44].

Це створює потребу у пошуку нових форм і методів навчання, які б сприяли цілісному розвитку особистості студента, зокрема через рефлексію власного життєвого шляху, усвідомлення покликання та формування внутрішньої гармонії.

Новизна підходу до досліджуваної проблеми полягає у поєднанні педагогічних, психологічних та духовно-гуманістичних аспектів підготовки майбутніх фахівців. Такий інтегративний підхід дозволяє розглядати духовний потенціал не як абстрактне поняття, а як конкретну професійно значущу якість, що може цілеспрямовано розвиватися у процесі навчання через спеціально організовані освітні технології та психолого-педагогічні методи.

Особливу увагу в межах цієї теми слід приділити рефлексивним, арттерапевтичним та аксіологічним методикам, які створюють умови для актуалізації духовного потенціалу студентів. Їх застосування сприяє розвитку усвідомленості, етичної чутливості та здатності до співпереживання - як основи професійної культури психолога. Саме поєднання інтелектуального та духовного розвитку забезпечує формування фахівця, здатного діяти у відповідності до гуманістичних принципів та внутрішніх переконань.

Інноваційність запропонованого підходу полягає у спрямованості не лише на діагностику рівня духовного потенціалу, а й на його активне формування у процесі навчальної та виховної діяльності. Це дозволяє перетворити освітнє середовище на простір духовного самовдосконалення, де студенти мають можливість усвідомити власні цінності, життєву місію та професійне покликання.

Мета дослідження полягає у теоритичному обґрунтуванні та практичному аналізі форм і методів актуалізації духовного потенціалу особистості майбутніх психологів у процесі професійної підготовки.

Для досягнення цієї мети у роботі передбачається виконання таких завдань:

1. Проаналізувати філософсько-психологічні підходи до розуміння духовного потенціалу особистості (K. Pargament, J. Exline & J. Jones) [53].
2. Розкрити сутність та структуру духовного потенціалу майбутнього психолога (A. Slezáčková & E. Janštová) [60].
3. Охарактеризувати існуючі форми та методи його актуалізації у навчально-виховному процесі (S. Dong et al.) [41].
4. Визначити умови, що забезпечують ефективність актуалізації духовного потенціалу майбутніх фахівців (І. Я. Мельничук) [17].
5. Розробити практичні рекомендації щодо впровадження ефективних форм і методів у систему професійної підготовки студентів психологічних спеціальностей.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки майбутніх психологів.

Предметом дослідження - форми і методи актуалізації духовного потенціалу їхньої особистості.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети було використано такі **методи дослідження**:

- теоритичні - аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з психології, педагогіки та філософії (Н. Кoenig, Т. Яценко) [47;36] для уточнення сутності понять "духовність", "духовний потенціал особистості", "актуалізація духовного потенціалу";
- структурно-функціональний аналіз - для виявлення компонентів духовного потенціалу майбутнього психолога та їх взаємозв'язку (Ю. Сурмяк, Л. Кудрик) [29];
- моделювання - для розробки можливих форм і методів актуалізації духовного потенціалу у процесі професійної підготовки;

- емпіричні - спостереження, анкетування, опитування та методи самооцінки для визначення рівня духовного розвитку особистості студентів-психологів (О. Горбачов) [44];

- педагогічний експеримент - із метою перевірки ефективності запропонованих форм і методів актуалізації духовного потенціалу;

- статистичні - кількісна та якісна обробка отриманих результатів для забезпечення їх об'єктивності та надійності.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні сутності поняття «духовний потенціал майбутнього психолога» як інтегрального утворення, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний компоненти; у визначенні педагогічних умов, які забезпечують ефективність його актуалізації під час професійної підготовки (І. Баранова, Т. Plante) [1;56].

Теоритичне значення роботи полягає в уточненні систематизації наукових підходів до розуміння духовного потенціалу особистості, його структури та функціональних характеристик і взаємозв'язку з професійним становленням психолога (К. Pargament et al.; A. Vožek et al.) [53;38].

У дослідженні обґрунтовано взаємозв'язок між духовним розвитком майбутнього психолога та ефективністю його професійної діяльності, визначено педагогічні умови, що сприяють актуалізації духовного потенціалу. Отримані результати розширюють наукові уявлення про особливості формування духовних цінностей у студентів в процесі професійної підготовки.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання запропонованих форм і методів актуалізації духовного потенціалу в освітньому процесі закладів вищої освіти. Розроблені рекомендації можуть бути впроваджені у навчальні дисципліни, виховні заходи, тренінгові та просвітницькі програми для студентів психологічних спеціальностей (М. Isola; М. Reyes-Perez et al.) [46;57]. Матеріали дослідження можуть стати основою для створення спецкурсів, методичних посібників, а також бути корисними викладачам і практичним психологам, які працюють зі студентською молоддю.

Отже, дослідження має теоретичну та практичну новизну, оскільки розкриває механізми педагогічної підтримки духовного розвитку особистості майбутнього психолога, обґрунтовує ефективність певних форм і методів його актуалізації. Результати можуть бути використані для удосконалення змісту підготовки психологів у закладах вищої освіти, а також для створення програм духовно-ціннісного розвитку студентської молоді.

Таким чином, тема дипломної роботи має як теоритичне так і практичне значення, тому, що спрямована на вирішення важливої проблеми сучасної освіти - формування духовно зрілої особистості майбутнього психолога, здатного до професійного саморозвитку і служіння людині.

Емпірична база дослідження. У роботі заплановане емпіричне дослідження 52-х респондентів (студенти ЛНТУ, факультету психологія, 25 студентів 31 групи та 27 студентів 32 групи). Дослідження відбувалося на базі Луцький національний технічний університет. Під час експерименту застосовувалися стандартизовані методики оцінювання духовного розвитку та психодіагностичні опитувальники.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаної літератури, який містить 64 найменування, і додатків. Загальний обсяг роботи складає 55 сторінок. Робота містить додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Поняття "духовність" та "духовний потенціал" у філософсько-психологічному дискурсі

Протягом багатьох століть духовність залишалася предметом дослідження у філософії, психології, педагогіці, культурології та релігієзнавства. Вона розглядається як одна з основних характеристик людини, що відображає її внутрішній світ, систему життєвих цінностей і усвідомлення смислу існування. У сучасних наукових підходах освітні діячі - І. Бех, О. Колісник, духовність тлумачать не лише як релігійне явище, а й як універсальну здатність особистості до самопізнання, морального вдосконалення та творчого самовираження [2;14].

У філософській традиції категорія духовності тлумачиться як вища форма самореалізації людини. Античні мислителі, такі як Сократ, Платон, Арістотель, трактували духовність як прагнення до істини, добра та краси, що задає сенс буттю. У філософії середньовіччя духовність ототожнювалася здебільшого з релігійністю та служінням вищому, божественному началу (Августин, Тома Аквінський). У новий час і в епоху Просвітництва увага поступово переноситься на внутрішній світ людини - її розум, моральну самостійність та свободу вибору (Декарт, Спіноза, Локк). Представники німецької класичної філософії (Кант, Гегель) [7] підкреслювали, що духовність є засобом самостворення людини й гармонізації її взаємин із суспільством. Екзистенціалісти ХХ ст. - Ж. П. Сартр, К. Ясперс тлумачили духовність як усвідомлення людиною власного буття, її здатність робити вибір і нести відповідальність за сенси свого життя [27;35].

Світоглядні витоки поняття духовності сягають давніх філософських і релігійних традицій, де духовне трактувалось як «дух» (лат. spiritus) як відмінне від матеріального. У контексті психології вона трансформувалась у феномен,

що охоплює: 1) ціннісно-сміслову орієнтацію особистості, 2) здатність до саморефлексії, 3) прагнення до гармонії і цілісності з собою та оточуючим світом, 4) здатність до альтруїстичних дій або служіння іншим.

У сучасному науковому дискурсі поняття «духовність» набуває дедалі більшої ваги як філософсько-онтологічна, так і психологічна категорія, що пов'язана з пошуком сенсу, цінностей, внутрішньої цілісності і самоактуалізації. Зауважимо, що не існує єдиного, універсального визначення духовності, проте більшість дослідників погоджуються, що вона стосується процесу або стану, у якому особистість усвідомлює себе не лише як біосоціальну істоту, а як суб'єкт, що має смисли, цінності, здатність до трансценденції (тобто виходу за межі суто матеріального) (К. Pargament, J. Exline & J. Jones, D. MacDonald) [53;50].

Сучасний психологічний контекст поняття духовності розглядає як важливий чинник розвитку особистості, її здатність реалізовувати свій внутрішній потенціал і досягати гармонії з собою та світом. У працях представники гуманістичної психології: А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл [16;23;31] акцентували, що духовність виявляється у прагненні людини до самореалізації, у пошуках вищих смислів, у здатності виходити за межі власного "Я". Зокрема В. Франкл, у межах своєї логотерапії наголошував, що духовність є основою пошуку сенсу життя, а отже - необхідною умовою психологічного благополуччя.

Духовність - сучасності освітні діячі - В. Павленко та В. Романець також розглядають як інтегративну рису особистості, яка охоплює систему цінностей, життєвих смислів, моральних орієнтирів, а також здатність до емпатії, любові та відповідальності. Вона сприяє гармонійному становленню особистості, формуванню здорових стосунків із собою, іншими людьми та світом [20;24].

Українські науковці підкреслюють, зокрема - Ю. Р. Сурмяк [29], що духовність виступає інтегральною якістю особистості, яка проявляється через морально-етичні орієнтації, усвідомлення сенсу життя, потребу у саморозвитку та самотрансценденції.

Українська психологиня Я. М. Бугерко заявляє, що духовність - це не лише свідомий вибір цінностей, а й глибока структура психіки, через яку може виявлятися сила духу, внутрішня енергія, мотивація до трансформації. Вона говорить про духовне несвідоме: частину психіки в якій є джерело духовного потенціалу. Підкреслює, що духовний потенціал включає екзистенційне "я" людини - не тільки те, що усвідомлене, але й те, що є глибинним, трансцендентним. При психокорекції (наприклад, глибинному аналізу) може відбуватися "позитивна дезінтеграція" і "вторинна інтеграція" - це такі процеси, які сприяють розкриттю духовного потенціалу [5]. Вона наголошує, що духовні цінності й духовні ритми не є абстрактними: вони пронизують буденні вчинки людини і розглядаються як серія духовних актів, через які формується її буття та потенціал (циклічно-вчинковий підхід) [6].

У концепції українського дослідника М. В. Савчина духовність розглядається як ядро особистісного потенціалу, що забезпечує гармонійний розвиток усіх сфер психіки: когнітивної, емоційної, вольової та моральної. Духовно зріла особистість, за його твердженням, здатна до альтруїзму, служіння, толерантності, внутрішньої свободи та сенсоцентричного мислення. Особливу увагу вчений приділяє формуванню духовного потенціалу майбутніх психологів, підкреслюючи, що без внутрішньої культури, гуманістичних цінностей і духовної зрілості психолог не може надавати якісну допомогу іншим. Він запевняє, що підготовка майбутніх психологів має включати інтеграцію професійних знань із духовно-ціннісним досвідом, розвиток емпатії, відповідальності, рефлексивності та здатності до діалогу. Науковець вважає, що освітній процес повинен бути простором духовного зростання, де створюються умови для самопізнання, самовиховання та самореалізації [26]. Також він стверджував, що "духовна основа людини - це її внутрішня особа. Духовність - це не продукт культури, що нав'язаний людині ззовні, це істинне єство людини, що дримає в глибинах її духу, її надсвідомого" [25, с.79].

У вітчизняній філософській традиції Г. Сковорода, П. Юркевич [28;34] духовність визначали як глибинний вимір особистості, її "внутрішнє я", що

вивляється у прагненні до самопізнання, моральної зрілості та саморозвитку. У інтелектуальному європейському просторі жив і творив М. Бердяєв, який виділяв, що духовність визначає унікальність людської особистості та її творчу природу [4]. Таким чином, духовність - це багатогранне явище, яке охоплює когнітивний, моральний, ціннісно-смысловий, і творчий аспекти (В. Кремень) [15].

Відомий австрійський психіатр та філософ Віктор Еміль Франкл стверджував, що духовність - це не продукт культури, яка навязана зовні, а істинне єство людини, котре знаходиться в глибинах несвідомого [31]. Співзвучна з ним і сучасний психолог - Оксана Фурман, вона розглядає особливості реалізації духовного потенціалу Я людини-універсуму, який "утверджується у свідомості як окрема іманентна самість тоді, коли в неї виникає бажання до всього прекрасного...Таке самотворення добра...виконує функції опосередкованого спілкування, щонайперше через духовні продукти життєтворення із вселенським океаном духовності загалом, реалізує місію-мету стати універсумом повно духовним" [9, с138]. Тому у людини активізується "той пласт духовного світу, який є першоумовою формування ідеального Я та абсолюту Я як рушійних енергоінтенцій учнівського (студентського) бажання відшукати і реалізувати сенс свого життя за принципом "тут-тепер-повно-назавжди" [9].

Освітній діяч Е. О. Помиткін дивиться на духовний потенціал через структурні компоненти особистості. Він заявляє, що особистість можна розглядати як суб'єктивну проекцію духовного "Я", яка забезпечує засвоєння та примноження життєвого досвіду, всю повноту соціальних стосунків та способів самореалізації у людському співтоваристві. Особистість, як соціальне "Я" індивіда, виконує функцію посередництва між "Я" біологічним і "Я" духовним, зумовлюючи відповідні соціальні потреби самоствердженні, карєрному зростанні, самореалізації у соціумі. Ідентифікація людини лише з біологічним "Я" викликає потреби психофізіологічного характеру: їжа, сон, відпочинок та інші споживацькі потреби. А те, що стосується "Я" духовного, духовного

потенціалу людини - ці потреби мають суттєву відмінність, тому, що духовний потенціал спрямовує особистість на самовіддачу, служіння ближнім (людям, природі, світу), Красі, Добру та Істині [22].

Поняття "духовний потенціал" тісно пов'язане з духовністю та розкриває можливості й ресурси особистості у сфері духовного розвитку. Якщо духовність відображає теперішній стан внутрішнього світу людини, то духовний потенціал характеризує її здатність до подальшого самовдосконалення, морального зростання та формування цілісного світогляду (О. Огієнко, І. Бех) [19;2].

В психологічній науці поняття «духовний потенціал» особистості розглядається як внутрішній ресурс, який включає здібності, готовності, установки і резерви особистості, що забезпечують її здатність до духовного розвитку, реалізації цінностей, смислотворення та самовдосконалення (І. Мельничук) [17].

Філософські підходи розглядають духовний потенціал як сукупність внутрішніх сил людини, спрямованих на пізнання істини, утвердження добра та краси у світі. У психологічній науці духовний потенціал трактується як поєднання таких компонентів (Г. Горак, Т. Титаренко) [8;30]:

- Ціннісно-смісловий компонент - система переконань, моральних орієнтирів і життєвих цілей;
- Емоційно-емпатійний компонент - здатність до співпереживання, любові та прийняття іншої людини;
- Рефлексивний компонент - усвідомлення свого власного внутрішнього світу, уміння критично оцінювати себе;
- Творчо-діяльнісний компонент - реалізація духовних цінностей у професійній, соціальній та особистісній сферах.

Для майбутнього психолога духовний потенціал має особливе значення, оскільки професійна діяльність у сфері допомоги людині потребує високого рівня моральної зрілості, емпатії та здатності до глибокого розуміння внутрішнього світу іншої особистості (І. Карась) [13]. Наявність духовного

потенціалу є основою для формування професійної етики, гуманістичних цінностей і відповідального ставлення до клієнта.

Таким чином, у філософсько-психологічному контексті духовність і духовний потенціал розглядаються як базові характеристики особистості, що визначають її прагнення до морального самовдосконалення, пошуку життєвого сенсу та гармонійного розвитку. Для майбутнього психолога пізнання та розвиток власного духовного потенціалу є необхідною умовою професійного становлення, адже саме завдяки духовності забезпечується цілісність, гуманістична спрямованість і моральна стійкість його професійної діяльності.

Отже, духовний потенціал можна зрозуміти як інтегративну сукупність мотивацій, цінностей, когнітивних і рефлексивних компетентностей, емоційно-поведінкових проявів, які забезпечують можливість особистості долучатися до духовного розвитку, смислоутворення, самореалізації та соціально-ціннісної діяльності.

Варто підкреслити, що духовний потенціал особистості є не статичною характеристикою, а динамічним утворенням, яке розвивається протягом життя під впливом освітнього середовища, соціокультурного контексту та особистісного досвіду. Його становлення пов'язане з процесом самопізнання, осмисленням власних цінностей, моральних орієнтирів та життєвих цілей. Розвиток духовного потенціалу передбачає здатність особистості до внутрішньої свободи, критичного мислення, рефлексії та морального вибору в складних життєвих ситуаціях (Т. Титаренко) [30]. Саме завдяки цим якостям людина набуває здатності не лише адаптуватися до соціальних умов, а й змінювати їх відповідно до гуманістичних ідеалів.

Суттєвим аспектом розуміння духовного потенціалу є його взаємозв'язок із процесом самореалізації. Людина, яка усвідомлює свій духовний потенціал, здатна реалізовувати його у різних сферах діяльності - професійній, творчій, міжособистісній. Психологічно це проявляється у відчутті внутрішньої гармонії, узгодженості цінностей і дій, готовності до альтруїзму та служіння іншим. У цьому сенсі духовний потенціал виступає не лише як внутрішній

ресурс, а як рушійна сила розвитку, що надає людині життєвого сенсу і спрямованості (В. Франкл, К. Роджерс) [31;23].

Окремої уваги заслуговує роль духовного потенціалу у професійному становленні майбутнього психолога. Його розвиток сприяє формуванню морально-етичної позиції спеціаліста, здатності до емпатійного розуміння клієнта, витримки у кризових ситуаціях, а також уміння зберігати власну внутрішню рівновагу. Духовно зрілий психолог не лише надає допомогу іншим, а й виступає носієм високих моральних стандартів, гуманістичних цінностей і відповідального ставлення до людини як до найвищої цінності. Таким чином, духовний потенціал є основою професійної ідентичності майбутнього фахівця-психолога (І. Мельничук) [17].

З огляду на це, процес формування духовного потенціалу майбутніх психологів у системі вищої освіти має цілеспрямований характер. Він передбачає створення умов для розвитку рефлексії, самопізнання, осмислення професійного покликання, а також включення в освітній процес змістових компонентів, спрямованих на духовно-моральне виховання. Важливо, щоб підготовка психологів ґрунтувалася на принципах гуманізму, діалогу, довіри та особистісно орієнтованого підходу, що забезпечує гармонійне поєднання інтелектуального, емоційного й духовного аспектів розвитку особистості (І.Бех, І. Карась) [2;13].

Отже, аналіз філософських та психологічних підходів до розуміння духовності та духовного потенціалу дозволяє зробити висновок, що ці феномени є фундаментальними для гармонійного розвитку особистості, зокрема майбутнього психолога. Духовність виступає внутрішнім ядром, що визначає морально-ціннісну спрямованість, а духовний потенціал - ресурсом, який забезпечує реалізацію цих цінностей у поведінці, діяльності та професійному самовдосконаленні. Для майбутнього психолога розвиток духовного потенціалу є не лише складовою особистісного зростання, а й необхідною умовою формування професійної компетентності, етичної зрілості та здатності до надання ефективної допомоги іншим людям.

1.2. Структура та зміст духовного потенціалу особистості

Духовний потенціал особистості - це інтегративна характеристика внутрішнього світу людини, що виражає її здатність до морального вдосконалення, смислотворення, гармонізації стосунків між собою та світом. На відміну від поняття духовність, що описує вже актуалізовані прояви цінностей і смислів, духовний потенціал розглядається як ресурсна можливість особистості для їх розкриття та подальшого розвитку (І. Бех) [2].

У науково-практичному полі дослідження духовного потенціалу пропонують різні моделі структури цього феномену. Наприклад, D. MacDonald виділяє п'ять компонентів духовності: когнітивна орієнтація, досвід феноменологія, екзистенційне благополуччя, паранормальні вірування і релігійність як інституціоналізована форма [50].

Водночас українські дослідники пропонують модель, що охоплює: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-рефлексивний, емоційно-афективний, поведінково-активний та трансцендентний (екзистенційно-смісловий) компоненти.

Опис компонентів:

Мотиваційно-ціннісний компонент. Він включає внутрішні потреби і прагнення особистості до смислу, цінностей, ідеалів, служіння іншим, самовдосконалення. Саме цей компонент визначає спрямованість особистості на духовний розвиток, надає «якоря» ціннісним змінам.

Когнітивно-рефлексивний компонент. Це здатність до самоусвідомлення, критичної рефлексії, усвідомлення власних життєвих шляхів, аналізу досвіду, переосмислення життєвих ситуацій.

Емоційно-афективний компонент. Він включає емпатію, співпереживання, внутрішню чутливість до світу, здатність переживати гармонію, красу, доброту.

Поведінково-активний компонент. Прояви духовності в конкретних діях: альтруїзм, волонтерство, етична поведінка, служіння, участь у соціально-ціннісній діяльності.

Трансцендентний (екзистенційно-смісловий) компонент. Це здатність особистості відчувати свою єдність із чимось більшим (суспільством, природою, світом, трансцендентною реальністю), переживати стан гармонії, цілісності, говорити про покликання, місію, життєву стійкість.

Українські дослідники, як О. Данілова, О. Щерблюк [10] показують, що визначальними характеристиками духовного потенціалу майбутніх психологів є здатність до аналізу власних вчинків, конгруентність (узгодженість внутрішнього і зовнішнього), емпатія, здатність до самоконтролю, позитивна життєва активність, соціальна активність, оптимізм.

У науковому середовищі існує кілька підходів до тлумачення структури духовного потенціалу. Зокрема, філософські концепції зосереджують увагу на його аксіологічному (ціннісному) змісті, тоді як психологічні підходи досліджують функціональні складові цього явища - когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні та діяльнісні аспекти.

Основні структурні компоненти духовного потенціалу

1. Ціннісно-смісловий компонент. Він охоплює систему переконань, ідеалів і світоглядних орієнтирів, що визначають напрям духовного розвитку особистості. Цей рівень проявляється у прагненні людини знайти сенс життя, вибудувати ієрархію життєвих цінностей і реалізувати їх у власній поведінці (В. Франкл, Т. Титаренко) [31;30]. Для студентів-психологів особливо важливим є усвідомлення гуманістичних цінностей - поваги до особистості, відповідальності за іншого, орієнтації на добро та моральну досконалість.

2. Емоційно-емпатійний компонент. Він охоплює здатність людини до спів переживання, любові та прийняття іншої особистості, що забезпечує емоційну глибину взаємодії з оточенням. Емпатія й альтруїзм розглядаються як ключові складові духовності, оскільки саме вони формують моральну

чутливість, здатність до доброзичливих, гармонійних міжособистісних стосунків (К. Роджерс, В. Павленко) [23;20].

3. Рефлексивний компонент. Передбачає усвідомлення власного внутрішнього світу, критичне осмислення власних мотивів і вчинків, а також здатність до самопізнання та духовного самовдосконалення. Рефлексія виступає важливим механізмом інтеграції духовного досвіду, сприяючи гармонізації особистісної "Я-концепції" та розвитку внутрішньої цілісності (В. Кремень, В. Романець) [15;24].

4. Мотиваційно-вольовий компонент. Проявляється у внутрішній налаштованості та прагненні особистості до духовного саморозвитку. Він відображає бажання морально розвиватися, долати егоцентризм, знаходити гармонію із суспільством і навколишнім світом. Сформована духовна воля забезпечує здатність долати як зовнішні, так і внутрішні труднощі на шляху реалізації духовних цінностей (А. Маслоу, І. Бех) [16;2].

5. Творчо-діяльнісний компонент. Він виражає реалізацію духовного потенціалу особистості через її активну участь у професійній, соціальній та культурній діяльності. Саме завдяки практичній діяльності духовні цінності набувають конкретного втілення у вчинках, рішеннях і творчих проєктах. Для майбутніх психологів цей компонент має особливе значення, адже духовність знаходить своє відображення в дотриманні професійної етики та гуманістичній орієнтації у взаємодії з клієнтами (І. Карась). [13].

Зміст духовного потенціалу формується під впливом культурних, соціальних та індивідуально-психологічних чинників. Його основою є:

- система моральних цінностей (гуманізм, любов, справедливість, відповідальність);
- спрямованість на пошук життєвого сенсу та вищих цілей;
- здатність до інтеграції знань, емоцій, віри й творчості у цілісному світогляді;
- готовність до самопожертви, служіння людям і суспільному благу (Г. Сковорода, О. Огієнко) [28;19].

У психологічному аспекті духовний потенціал виконує ряд функцій:

- смислотворчу (визначає значення подій і діяльності для особистості);
- регулятивну (спрямовує поведінку відповідно до моральних ідеалів);
- інтегративну (об'єднує різні сфери життєдіяльності в єдину систему);
- трансцендентну (забезпечує вихід за межі повсякденності, піднесення над буденністю).

Для студентів-психологів розвиток духовного потенціалу має особливу вагу, адже їхня професійна діяльність спрямована допомагати людям. Високий рівень духовного потенціалу сприяє:

- формуванню емпатії та толерантності у взаємодії з клієнтами;
- запобіганню професійному вигоранню завдяки усвідомленню глибших життєвих смислів;
- утвердженню здатності до морального вибору та відповідального ставлення до професійних обов'язків;
- забезпеченню гуманістичної спрямованості психологічної практики (В. Франкл, Т. Титаренко) [31;30].

Отже, структура духовного потенціалу особистості включає ціннісно-смиловий, емоційно-емпатійний, рефлексивний, мотиваційно-вольовий та творчо-діяльнісний компоненти, а його зміст розкривається через систему моральних ідеалів, здатність до смислотворення та духовної самореалізації. Для майбутніх психологів розвиток духовного потенціалу є необхідною умовою професійного становлення, оскільки саме він формує основу їхньої моральної зрілості, відповідальності й гуманістичної спрямованості діяльності.

Функціональні аспекти й принципи структурування

Структурування духовного потенціалу передбачає врахування принципів: ієрархічності (від базового до вищого рівня), ціннісно-смилової орієнтації, цілісності, свідомої взаємодії, розвитку свідомості, свободи волевиявлення, детермінованості зовнішнього і внутрішнього (Т. Яценко) [36].

У функціональному вимірі діагностика духовного потенціалу передбачає:

- 1) дослідження кількісних характеристик (рівень розвитку);
- 2) визначення рівня

свідомості і ціннісних орієнтацій; 3) виявлення рівня відповідальності як ознаки духовної самосвідомості; 4) дослідження духовної ідентифікації, децентрації, рефлексії, трансцендентності, усвідомлення буттєвої єдності [36].

Духовний потенціал особистості формується не лише як результат внутрішніх зусиль, а й у процесі соціокультурної взаємодії. Середовище, у якому людина живе, навчається та працює, створює простір для її духовного зростання. Важливим чинником у цьому процесі виступає культурна спадщина - традиції, моральні норми, релігійні та етичні системи, які задають орієнтири для формування ціннісних смислів. З іншого боку, індивідуальний досвід, сімейне виховання та освітній вплив сприяють інтеріоризації духовних цінностей, перетворюючи їх у внутрішні переконання та життєві принципи (В. Павленко, Т. Яценко) [20;36]. Саме через поєднання суспільного і особистісного вимірів духовний потенціал набуває стійкої структури, яка зберігає здатність до розвитку протягом усього життя.

Важливою умовою розкриття духовного потенціалу є наявність внутрішньої потреби у самопізнанні та пошуку сенсу. Цей процес тісно пов'язаний із рефлексією - здатністю осмислювати власні мотиви, емоції, дії, бачити їх зв'язок із ціннісними орієнтирами. Психологічні дослідження доводять, що особи з високим рівнем рефлексивності більш здатні до морального самоконтролю, емпатії та конструктивного вирішення міжособистісних конфліктів (Т. Титаренко) [30]. Рефлексивна активність стає механізмом гармонізації всіх компонентів духовного потенціалу, сприяючи узгодженню внутрішнього досвіду з етичними нормами та смисловими орієнтирами.

Особливої уваги заслуговує взаємозв'язок духовного потенціалу з емоційною культурою особистості. Здатність до глибокого переживання, співчуття, емоційної рівноваги є не лише проявом духовності, а й умовою її розвитку. Емоційна сфера, будучи відкритою до переживання краси, добра і любові, збагачує внутрішній світ людини, стимулює прагнення до моральної досконалості. У майбутніх психологів розвиток емоційної культури забезпечує

формування професійної чутливості, толерантності й етичної відповідальності - рис, що є ключовими для ефективної міжособистісної взаємодії (К. Роджерс, І. Карась) [23;13].

Зміст духовного потенціалу виявляється також у здатності особистості до творчості як способу самовираження та самореалізації. Творчість виступає не лише інтелектуальною чи естетичною діяльністю, а й формою духовного акту - пошуком нового сенсу, утвердженням цінностей, створенням гармонії у світі. Через творчу діяльність людина реалізує свої ідеали, виявляє гуманістичні переконання та формує власну життєву позицію. Таким чином, творчодіяльнісний компонент духовного потенціалу є своєрідним містком між внутрішнім світом особистості та її соціальною активністю (А. Maslow, D. MacDonald) [16;50].

Не менш значущим аспектом структури духовного потенціалу є його морально-вольова складова, що визначає здатність особистості діяти згідно з власними переконаннями, долати внутрішні сумніви та зовнішні труднощі. Воля, спрямована на реалізацію духовних цінностей, формує стійкість, відповідальність і життєву цілеспрямованість. Для студентів-психологів розвиток морально-вольового компоненту має практичне значення, оскільки забезпечує здатність протистояти професійному вигоранню, зберігати емпатійність і моральну чистоту у складних умовах професійної взаємодії.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що духовний потенціал особистості - це багатовимірна система, у якій взаємодіють когнітивні, емоційні, вольові, ціннісно-сміслові та поведінкові елементи. Його формування відбувається під впливом як внутрішніх психічних процесів, так і зовнішніх соціокультурних факторів. У структурі духовного потенціалу відображається цілісність людської природи, що поєднує розум, почуття, волю та здатність до трансценденції - виходу за межі власного «Я» у напрямі служіння іншим і творення добра.

Отже, духовний потенціал особистості виступає складною, багаторівневою системою, що поєднує в собі мотиваційно-ціннісні, когнітивно-рефлексивні, емоційно-афективні, вольові та діяльнісно-творчі компоненти. Він

формується в процесі особистісного зростання, соціокультурної взаємодії та самопізнання, відображаючи здатність людини до морального вибору, смислотворення та гармонійного саморозвитку. Для майбутнього психолога духовний потенціал є основою професійної компетентності, адже забезпечує цілісність, емпатійність, відповідальність і гуманістичну спрямованість його діяльності. Розвиток цього потенціалу є запорукою не лише професійного успіху, а й внутрішньої зрілості та духовної стійкості особистості.

1.3. Роль духовного потенціалу у професійному становленні майбутніх психологів

Професійне становлення майбутнього психолога є складним і багаторівневим процесом, де важливу роль відіграє не лише засвоєння теоритичних знань і практичних умінь, а й розвиток духовного потенціалу. Український вчений та педагог І. Бех зазначив, що духовність дає цінний фундамент професійної діяльності, формує толерантність, здатність до емпатії, моральної відповідальності та допомагає становленню гуманістично орієнтованого фахівця [3].

Духовний потенціал вміщує систему смислів, ідеалів та життєвих цінностей, що визначають внутрішню позицію психолога щодо себе, інших людей та професії.

Доктор психологічних наук - Т. Титаренко вважала, що у процесі навчання майбутні психологи зобов'язані оволодіти не лише професійними компетентностями, а й розвивати у собі здатність до морального вибору, рефлексії та духовної самореалізації [30].

Зарубіжні наукові дослідники такі як, К. Роджерс, А. Маслоу, доводять, що включення духовного виміру в процес професійної підготовки сприяє формуванню стабільної професійної ідентичності майбутнього фахівця та розвитку психологічної зрілості, необхідної для ефективної взаємодії з клієнтами [23;16].

Психолог із розвиненим духовним потенціалом відзначається автентичністю, відкритістю та здатністю до глибокого розуміння в міжособистісних стосунках, що становить основу його професійної компетентності.

У вітчизняному науковому дискурсі освітні діячі - В. Кремень, І. Карась визначають, що духовність майбутнього психолога є основою його професійної етики та здатності до здійснення психологічної допомоги, зорієнтованої на гідність та унікальність особистості клієнта [15;13]. Такий підхід включає інтеграцію у процес навчання та практичної підготовки студентів.

Важливе значення має здатність майбутнього психолога усвідомлювати власний життєвий шлях, знаходити сенс у професійній діяльності та формувати відповідальне ставлення до особистісного розвитку. Австрійський філософ та психолог Віктор Франкл, відомий як психолог у концтаборі, написавши всесвітньо відому книгу " Людина у пошуках справжнього сенсу" вважав, що справжня зрілість особистості можлива лише тоді, коли людина здатна віднайти і реалізувати сенс свого існування [42]. Це твердження є особливо важливим для майбутніх психологів, адже їхня професійна місія пов'язана з підтримкою інших людей у пошуку власного сенсу, гармонії та внутрішньої сили.

Духовний потенціал відіграє важливу роль у формуванні ціннісно-сислової сфери становлення майбутніх психологів, професійної ідентичності, етичної та духовної зрілості.

По-перше, духовний потенціал сприяє формуванню ціннісної готовності психолога до роботи з клієнтом: це здатність бачити людину як цінність, підтримувати гідність, опиратися на етичні норми, здійснювати відповідальний вибір у професійній діяльності.

По-друге, розвиток духовного потенціалу забезпечує ресурс емоційної витривалості, емпатійності, психологічної стійкості, що є особливо важливим в умовах емоційного навантаження та ризику професійного вигорання (Н. Koenig) [47].

Крім того, майбутні психологи, які активно розвивають свій духовний потенціал, демонструють вищий рівень професійної саморефлексії, здатність до критичного перегляду власної практики, усвідомленого вибору методик і підходів, здатність до смислової орієнтації своєї діяльності - від «робити» до «бути» психологом-суб'єктом (О. Данілова, О. Щерблюк) [10].

Освітні програми та практики підготовки психологів, що включають формування духовно-ціннісних компетентностей - наприклад: тренінги зі смислу, волонтерські проєкти, рефлексивні щоденники, групи супервізії з акцентом на цінностях - показують свою ефективність у поглибленні духовного потенціалу студентів-психологів (І. Мельничук) [17].

Таким чином, духовний потенціал виконує кілька основних функцій у професійному становленні майбутніх психологів:

- Ціннісно-смилова функція - забезпечує орієнтацію на гуманістичні ідеали, моральні норми та етичні принципи;
- Мотиваційна функція - стимулює прагнення до саморозвитку та вдосконалення професійної майстерності;
- Регулятивна функція - допомагає приймати відповідальні рішення у складних професійних ситуаціях;
- Екзистенційна функція - формує здатність підтримувати інших у кризових станах, опираючись на власний досвід духовного пошуку.

Отже, у контексті професійної підготовки психологів розвиток духовного потенціалу можна розглядати як інтеграційний компонент, що підтримує не лише компетентність, але й глибинну готовність до професійної діяльності, відповідає вимогам сучасності (емоційної, етичної, ціннісної) та сприяє формуванню психолога-професіонала як цілісної особистості, що визначає якість майбутньої фахової діяльності.

Сучасна система підготовки психологів потребує не лише засвоєння знань і технологій психологічної допомоги, але й створення умов для духовного саморозвитку майбутніх фахівців. Формування духовного потенціалу у студентів передбачає активізацію процесів самопізнання, розвиток морально-

етичного мислення, осмислення власних життєвих пріоритетів і професійного покликання. Цей процес є важливою складовою формування професійної свідомості, оскільки дозволяє поєднати особистісну зрілість із фаховою компетентністю. Психолог, який усвідомлює духовну природу своєї професії, здатний не лише ефективно взаємодіяти з клієнтами, але й підтримувати їх у процесі самопізнання та пошуку внутрішніх ресурсів.

Варто зазначити, що розвиток духовного потенціалу майбутніх психологів безпосередньо пов'язаний із формуванням професійних цінностей, таких як гуманізм, довіра, емпатійність, щирість, прийняття іншої людини. Ці якості не можуть бути нав'язані зовні - вони формуються через особистісну роботу, саморефлексію, участь у спільнотах підтримки, волонтерських і терапевтичних практиках. У цьому контексті духовність виступає внутрішнім критерієм етичності професійних рішень та способом збереження психологічної стійкості фахівця в умовах емоційного навантаження.

Не менш важливою є роль педагогічного середовища, яке має стати простором духовно-ціннісного зростання студентів. Викладачі, що володіють високим рівнем духовної культури, здатні створювати атмосферу довіри, діалогу та партнерства, що сприяє відкриттю внутрішнього потенціалу студентів. Важливо, щоб навчальні програми містили дисципліни, спрямовані на розвиток морально-етичної свідомості, рефлексії та духовної саморегуляції. Саме такий освітній підхід забезпечує гармонійне поєднання інтелектуального, емоційного та духовного аспектів професійного становлення.

Сучасний освітній діяч А. В. Фурман зазначає, що надзвичайну важливість має безперервне коректне керівництво психодуховним розвитком особистості студента, основною діяльністю якого є професійно зорієнтована освітня діяльність із першого до останнього дня всіх років навчання [32].

Духовний потенціал майбутнього психолога також виконує адаптивно-регуляторну функцію в процесі професійного розвитку. Завдяки внутрішнім духовним орієнтирам студент здатний подолати професійні сумніви, невпевненість, емоційне виснаження. Він розвиває здатність до

самоусвідомлення, прийняття власних меж, підтримання внутрішньої рівноваги, що є основою для стабільної професійної діяльності. У цьому сенсі духовність виступає чинником профілактики професійного вигорання, збереження психологічного благополуччя та життєвої енергії фахівця.

Отже, духовний потенціал є ключовим чинником професійного становлення майбутнього психолога, який визначає його гуманістичну спрямованість, моральну стійкість та здатність до рефлексії. Він інтегрує інтелектуальні, емоційні та ціннісно-сміслові складові особистості, забезпечуючи її цілісність і зрілість. Розвиток духовного потенціалу в освітньому процесі сприяє формуванню психолога нового типу - фахівця, здатного не лише розуміти, а й надихати, підтримувати, супроводжувати людину у пошуку сенсу, гармонії та внутрішньої свободи. Таким чином, духовний вимір професійної підготовки є не допоміжним, а визначальним у процесі становлення майбутніх психологів як особистостей і як професіоналів.

РОЗДІЛ 2.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Аналіз традиційних і сучасних форм роботи у процесі професійної підготовки

Процес формування духовного потенціалу майбутнього психолога є складним і багатовимірним явищем, яке передбачає поєднання когнітивного, емоційного, морального й ціннісного розвитку особистості (L. Zsolnai, M. Isola) [64;46].

Традиційні форми професійної підготовки

До традиційних форм навчання у підготовці психологів відносять лекційні заняття, семінари, практичні роботи, курсові проєкти, самостійну наукову діяльність і навчальну практику (М. Надіфа) [51]. Лекції створюють теоретичну базу, розкривають етичні та духовно-професійні принципи діяльності психолога, забезпечують розуміння загальнолюдських цінностей як професійної основи (Reyes-Perez M. D) [57].

Семінари й практичні заняття виступають дієвим засобом рефлексії студентів, адже створюють простір для осмислення питань: «що для мене означає допомога людині?», «які моральні межі моєї професії?» (Božek A., Nowak P. F., Wlukač M.) [38].

Курсові роботи і проєкти розвивають дослідницьку складову духовного потенціалу, коли студент навчається працювати з феноменами духовності, смислу, віри, емпатії, етичного вибору (Plante T. G.) [56].

Сучасні форми роботи

Сучасні підходи до підготовки психологів вищої школи передбачають інтерактивні, рефлексивні та досвідні форми роботи. Зокрема, проєктне навчання й волонтерська діяльність дозволяють студентам переживати ціннісно-значущий досвід допомоги іншому (Waggoner M. D.) [63]. Під час

таких практик активізуються внутрішні мотиваційні й духовні ресурси, розвивається відчуття покликання до професії.

Рефлексивні групи, менторинг і супервізія є важливою формою духовної підтримки студентів. У ході таких занять майбутні фахівці не лише аналізують професійні труднощі, а й розкривають власні духовні цінності, переживають трансформацію внутрішнього «Я» (Sargeant S.) [58].

Також ефективними є інноваційні освітні технології - онлайн-платформи, інтерактивні форуми, віртуальні майстер-класи з розвитку mindfulness і саморефлексії. Як зазначають американські дослідники (UCLA HERI) [61], медитація та осмислена самоаналізуюча діяльність є найпотужнішими засобами розвитку духовності студентів.

Інтеграція психології з філософією, культурологією, етикою також сприяє духовному збагаченню студентів, адже дозволяє розширити світогляд і побачити людину у цілісному контексті (Zsolnai L.) [64].

Отже, сучасна система професійної підготовки психологів має базуватися на поєднанні класичних (когнітивних) і сучасних (рефлексивно-ціннісних, досвідних) форм навчання, що дозволяє актуалізувати духовний потенціал студентів.

Розвиток духовного потенціалу у процесі професійної підготовки вимагає створення освітнього середовища, яке стимулює не лише пізнавальну активність, а й внутрішню роботу особистості. Важливим чинником є атмосфера довіри, діалогу та відкритості, у якій студенти мають змогу вільно осмислювати власні цінності, етичні дилеми та життєві орієнтири (Hernandez J.) [43]. Таке середовище сприяє формуванню внутрішньої зрілості, духовної автономії та здатності до самоактуалізації - як основи майбутньої психологічної практики.

Особливу увагу сучасна освіта приділяє формам інтегративного навчання, у яких поєднуються академічна теорія, особистісна рефлексія та практичний досвід. Наприклад, тренінгові програми з етичного лідерства чи духовно-ціннісного розвитку допомагають студентам переосмислити власні життєві

принципи, вчать усвідомленого ставлення до професії «допомагаючого типу» (Beck D. E., Cowan C.) [37]. Через групову динаміку, діалог і досвід емпатійної взаємодії формуються навички духовної стійкості, без яких неможливо забезпечити якісну психологічну допомогу іншим.

Зростає роль практик самоусвідомлення таких як ведення рефлексивного щоденника, участь у групах особистісного розвитку, арт-терапевтичних або символдраматичних сесіях. Ці форми роботи сприяють глибшому розумінню власного внутрішнього світу, що, в свою чергу, підвищує рівень професійної емпатії, толерантності та духовної гнучкості майбутніх фахівців (Krause N.) [49].

Варто також відзначити міждисциплінарні курси, які об'єднують психологію з теологією, історією культури та соціальною філософією. Вони допомагають студентам бачити людину не лише як психічну істоту, але і як духовно-соціальний феномен, що постійно розвивається у взаємодії зі світом і з собою. Саме такий підхід сприяє цілісному баченню психологічної практики - як служіння, заснованого на гуманістичних і духовних ідеалах (Peterson C., Seligman M.) [55;59].

Отже, сучасна система професійної підготовки майбутніх психологів має виходити за межі суто академічного навчання, спрямовуючись на формування духовної компетентності. Поєднання традиційних освітніх підходів із інноваційними формами саморефлексії, досвідного навчання й ціннісно-орієнтованої діяльності створює передумови для гармонійного розвитку особистості фахівця. Узагальнюючи, можна стверджувати, що духовний потенціал стає не лише складовою професійної зрілості, а й ключовим ресурсом життєстійкості та гуманістичної спрямованості психолога.

2.2. Методи розвитку та актуалізації духовного потенціалу студентів-психологів

Під методами розвитку духовного потенціалу розуміють педагогічно організовані способи впливу, спрямовані на формування у студентів здатності

до осмислення власного життя, цінностей, професійної місії, емпатії та внутрішньої цілісності (Božek A. et al.) [38].

1. Рефлексивні методи

Методи самоспостереження, самопізнання, ведення «журналу духовного розвитку» або «щоденника рефлексії» стимулюють усвідомлення власних моральних виборів (Plante T. G.) [56].

Рефлексивний діалог чи самодіалог дозволяє студентам обговорювати професійні дилеми у безпечному середовищі, формуючи етичну позицію (Isola M. B.) [46].

Групові супервізії, під час яких студенти аналізують не лише технічні, але й ціннісні аспекти своєї діяльності, сприяють духовному зростанню (Sargeant S.) [58].

2. Діяльнісні методи (learning by doing)

Волонтерські та соціально-психологічні проекти - це практична форма розвитку духовного потенціалу через «служіння» іншим (Waggoner M. D.) [63].

Дослідження показують, що участь студентів у програмах service-learning суттєво підвищує рівень їх духовної свідомості та емпатійності (Isola M. B.) [46].

Психодраматичні й рольові ігри дозволяють студентам прожити моральні конфлікти, навчитися приймати етичні рішення (Reyes-Perez M. D.) [57].

3. Методи інтеграції духовних цінностей у навчання

Створення курсів типу «Етика психологічної діяльності», «Психологія духовності» або «Психологічна культура особистості» сприяє актуалізації внутрішніх духовних орієнтацій (Nadifa M.) [51].

Використання медитацій, mindfulness-практик та guided reflection формує навички внутрішньої концентрації, емпатійного слухання й саморозуміння (UCLA HERI) [61].

4. Методи професійно-особистісної саморефлексії

Методи фасилітації, коучингові бесіди, арт-терапевтичні майстерні на теми «цінності» та «життєвий сенс» допомагають студентам досліджувати власні життєві пріоритети (Plante T. G.) [56].

5. Метод життєвого проектування дозволяє студентам формувати бачення своєї професійної місії й пов'язувати її з духовними смислами (Božek A. et al.) [38].

За дослідженнями польських учених (Božek A., Nowak P. F., Blukacz M.), духовність тісно корелює з психологічним благополуччям, емоційною стабільністю та соціальною відповідальністю студентів [38].

Метааналіз у США показав, що регулярна участь студентів у медитаціях, волонтерстві та рефлексивних програмах значно підвищує рівень духовного зростання (UCLA HERI) [61].

Подібні результати підтверджують і нові емпіричні дослідження, що вказують на прямий зв'язок між духовним розвитком і психічним здоров'ям (Crete A. et al.) [39].

Розвиток духовного потенціалу студентів-психологів вимагає цілісного підходу, який поєднує особистісну, емоційну, моральну та соціальну складові. Одним із ключових напрямів у цьому процесі є створення освітнього простору, що підтримує самоусвідомлення, прийняття власної унікальності та відповідальності за вибір життєвих і професійних орієнтирів. Ефективність методів розвитку духовності залежить від того, наскільки вони сприяють активізації внутрішніх ресурсів особистості, стимулюють її до самопізнання та пошуку сенсу у майбутній професійній діяльності (Peterson C., Seligman M.) [55;59].

Важливу роль відіграють інтерактивні та досвідно-орієнтовані методи, які дозволяють студентам не лише засвоїти знання, а й прожити ситуації морального вибору. Наприклад, у процесі тренінгів із розвитку етичної чутливості або симуляційних ігор студенти вчаться співвідносити власні дії з гуманістичними принципами психологічної практики. Такі методи сприяють

формуванню здатності до рефлексії, емпатійного реагування та відповідального прийняття рішень - базових компонентів духовної зрілості (Sargeant S.) [58].

Значний потенціал мають методи наративної психології - написання автобіографічних есе, створення «життєвої історії» або символічного «портрету власної душі». Ці практики допомагають студентам осмислити власний життєвий досвід, визначити провідні цінності та глибинні мотиви, що лежать в основі їхнього професійного вибору. Віктор Франкл підкреслював, що самоусвідомлення через історію власного життя є потужним інструментом духовного зростання, оскільки дозволяє побачити сенс і гармонію навіть у складних життєвих переживаннях [42].

Дієвим чинником розвитку духовного потенціалу є залучення студентів до культурно-освітніх і соціально-творчих проєктів. Участь у мистецьких акціях, благодійних заходах, психологічних таборах або тренінгах з духовного лідерства сприяє формуванню почуття спільності, моральної відповідальності та альтруїстичних цінностей. Через досвід служіння іншим студенти не лише розвивають емпатію, а й набувають відчуття власної професійної місії як внутрішнього покликання (Waggoner M. D.) [63].

Синергія різних методів - рефлексивних, діяльнісних, інтеграційних і духовно-практичних - забезпечує системний характер формування духовного потенціалу. Важливо, щоб цей процес був поступовим, супроводжувався менторською підтримкою та орієнтувався на внутрішній розвиток, а не лише на зовнішні результати навчання. Збалансоване використання традиційних і сучасних методів дає змогу виховати майбутнього психолога як особистість із глибоким почуттям гуманізму, духовної зрілості та ціннісної стійкості.

Отже, розвиток духовного потенціалу студентів-психологів є не просто компонентом професійної підготовки, а стратегічним напрямом формування особистості фахівця нового покоління. Методи, спрямовані на самопізнання, рефлексію, служіння й ціннісне осмислення професії, забезпечують не лише професійну компетентність, але й внутрішню гармонію, етичну

відповідальність та здатність до справжнього гуманістичного впливу в майбутній психологічній практиці.

2.3. Педагогічні умови ефективної актуалізації духовного потенціалу

Для ефективної актуалізації духовного потенціалу майбутніх психологів необхідно створити цілісне педагогічне середовище, що забезпечує поєднання інтелектуального, емоційного та духовного розвитку (Zsolnai L.) [64].

1. Ціннісно-сміслові середовище

Освітній простір має ґрунтуватися на гуманістичних цінностях - любові до людини, доброті, відповідальності, чесності (Reyes-Perez M. D.) [57]. Атмосфера взаємоповаги та підтримки допомагає студентам відчувати смислову значущість професії психолога (Nadifa M.) [51].

2. Рефлексивно-діяльнісний підхід

Організація навчального процесу має бути побудована на постійній рефлексії студентів щодо власного досвіду, поведінки та моральних виборів (Sargeant S.) [58]. Викладач виступає фасилітатором духовного зростання, сприяє діалогу і самопізнанню (Isola M. B.) [46].

3. Компетентнісний підхід з урахуванням духовної компоненти

Сучасна модель підготовки психолога включає не лише технічні, а й духовно-ціннісні компетентності: емпатію, моральну чутливість, етичну відповідальність (Zsolnai L.) [64].

Це підтверджують міждисциплінарні дослідження у сфері освіти, що вказують на важливість інтеграції духовного виміру у професійну підготовку (Plante T. G.) [56].

4. Психологічний супровід і підтримка

Педагогічна система повинна включати наставництво, індивідуальні консультації, групи самопізнання, де студенти мають змогу осмислювати духовні труднощі (Crete A. et al.) [39]. Психологічна підтримка допомагає студентам долати внутрішні конфлікти між професійними вимогами та особистими цінностями (Božek A.) [38].

5. Інтерактивні технології

Застосування проєктних, кейс-методів, цифрових платформ та форумів саморефлексії підвищує ефективність навчання, формує здатність студентів до самостійного осмислення духовного досвіду (UCLA HERI) [61].

6. Моніторинг духовного розвитку

Для об'єктивної оцінки результатів доцільно використовувати методики діагностики духовного потенціалу, анкетування, рефлексивні щоденники (Crete A. et al.) [39]. Це дозволяє викладачам оцінювати динаміку духовного зростання й вчасно надавати підтримку студентам (Plante T. G.) [56].

Ефективна актуалізація духовного потенціалу студентів-психологів можлива лише за умови створення педагогічного середовища, у якому процес навчання поєднується з особистісним зростанням і духовним саморозвитком. Таке середовище має не лише передавати знання, а й сприяти формуванню внутрішніх переконань, моральної зрілості, здатності до емпатії та саморефлексії (Peterson C., Seligman M.) [55;59]. Саме у педагогічній взаємодії, побудованій на принципах поваги, партнерства і гуманізму, народжується глибинне усвідомлення студентом своєї ролі як майбутнього фахівця, покликаного допомагати людині.

Важливим педагогічним чинником є особистість викладача, який виступає не лише носієм знань, а й духовним орієнтиром. Його приклад, ставлення до студентів, здатність до щирого діалогу і моральна послідовність формують у майбутніх психологів внутрішню потребу до самовдосконалення. Як зазначає Т. Plante, духовний розвиток студентів безпосередньо залежить від педагогічного клімату та моделі взаємодії «викладач - студент», де домінує взаємна довіра, підтримка й відкритість [56].

Не менш важливою умовою є суб'єктна позиція студента в освітньому процесі. Йдеться про залучення майбутніх психологів до активної участі у власному навчанні - через самостійні дослідницькі, волонтерські або творчі проєкти. Такий підхід сприяє розвитку почуття відповідальності за особисте

зростання, підвищує рівень внутрішньої мотивації та допомагає усвідомити духовну значущість обраної професії (Isola M. B.) [46].

Ще однією педагогічною умовою є інтеграція духовно-ціннісного компонента у всі навчальні дисципліни. Питання етики, смислу, совісті, гідності та духовного служіння можуть бути органічно вплетені у зміст курсів із психології особистості, консультування, психотерапії, педагогічної психології. Такий підхід забезпечує не ізольований, а системний розвиток духовної культури студентів, що перетворює професійну підготовку на процес формування цілісної світоглядної позиції (Zsolnai L.) [64].

Суттєвий вплив на духовне зростання студентів має психологічно безпечне середовище, у якому визнається право на сумнів, пошук, помилку. Саме у такій атмосфері студенти можуть відкрито досліджувати власні духовні питання, не боячись осуду. Педагогічна безпечність сприяє появі щирості, автентичності, здатності до глибинної рефлексії - ключових якостей майбутнього психолога (Božek A., Nowak P. F., Blukacz M.) [38].

Важливою педагогічною умовою є використання технологій наставництва і менторингу, які допомагають студентам поступово інтегрувати духовні принципи у власну професійну ідентичність. Наставник виконує функцію супроводу - він не нав'язує готових рішень, а допомагає студенту знайти власний шлях, зрозуміти глибинні смисли своєї діяльності, навчитися діяти з позицій гуманізму (Sargeant S.) [58].

Поряд із цим необхідно забезпечити систематичний моніторинг духовного розвитку студентів, який має підтримувальний характер. Застосування методів самооцінювання, анкет, есе чи рефлексивних звітів допомагає студентам простежувати власну динаміку духовного зростання, усвідомлювати зміни у системі цінностей і професійних орієнтирів (Crete A. et al.) [39].

Значну роль відіграє також організація колективних форм духовного досвіду - тренінгів, груп рефлексії, волонтерських ініціатив, тематичних дискусій. Вони створюють простір для духовної взаємодії, формують у

студентів почуття спільності та відповідальності за етичний клімат групи. Через групову роботу розвиваються комунікативна чутливість, толерантність і здатність до співпереживання - фундаментальні складові духовної зрілості (Reyes-Perez M. D.) [57].

Ще однією умовою є використання цифрових і креативних освітніх технологій. Онлайн-рефлексії, інтерактивні платформи, подкасти з етичної тематики або цифрові арт-проекти дозволяють залучити студентів до глибшого осмислення духовних проблем у сучасному контексті. Такий формат допомагає поєднати традиційні цінності з актуальними формами самовираження молоді, роблячи духовну освіту сучасною й привабливою (UCLA HERI) [61].

Важливою умовою є інституційна підтримка духовно-орієнтованої освіти - на рівні університетської політики, програм розвитку, партнерства з культурними й релігійно-етичними організаціями. Включення духовного виміру у місію закладу освіти сприяє формуванню цілісної академічної культури, у якій духовність стає частиною профідентичності (Nadifa M.) [51].

Отже, розвиток духовного потенціалу майбутніх психологів можливий лише за умови інтеграції традиційних і сучасних форм навчання, застосування рефлексивних, діяльнісних і інтеграційних методів, а також створення сприятливих педагогічних умов. Розвинений духовний потенціал формує психолога, здатного не лише розуміти, а й відчувати людину, діяти з позицій моральної зрілості, гуманізму та відповідальності (Zsolnai L., Vožek A. et al., Reyes-Perez M. D.) [64;38;57].

Таким чином, педагогічні умови ефективної актуалізації духовного потенціалу студентів-психологів передбачають не лише використання певних методів і технологій, а й формування гуманістичного освітнього середовища, у центрі якого перебуває особистість студента. Поєднання ціннісного змісту, рефлексивних практик, менторської підтримки та інноваційних технологій створює оптимальні передумови для становлення майбутнього психолога як духовно зрілої, морально відповідальної та професійно компетентної особистості.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

3.1. Організація та етапи дослідження

Експериментальне дослідження проводилось на базі факультету психології Луцького національного технічного університету (ЛНТУ). У дослідженні брали участь 31 група (25 студентів) та 32 група (27 студентів), загальна вибірка - 52 особи.

Метою експерименту було перевірити ефективність форм і методів актуалізації духовного потенціалу студентів-психологів, розроблених на основі теоретичного аналізу (Vlasova O., Laptieva H., Kor A. et al.) [62;48].

Дослідження відбувалося у чотири етапи:

1. Підготовчий етап - формулювання гіпотези, добір методик, інформування учасників.
2. Констатувальний етап - проведення первинної діагностики рівня духовного потенціалу студентів.
3. Формувальний етап - упровадження експериментальної програми (тренінги, групи рефлексії, волонтерство, щоденники).
4. Контрольний етап - повторна діагностика та статистичний аналіз результатів.

Ці форми навчання спрямовані на розвиток саморефлексії, емпатії, етичного мислення й усвідомлення професійного становлення та покликання усвідомленого та духовного фахівця (Vlasova O., Laptieva H., Kor A. et al.) [62;48].

В основу програми лягла гіпотеза, що педагогічно організована рефлексивно-ціннісна діяльність сприяє зростанню духовного потенціалу майбутніх психологів (Dong S. et al., Slezáčková A., Janštová E.) [41;60].

На підготовчому етапі була розроблена, а на інших етапах успішно реалізована, програма формуального експерименту з назвою: "Шлях до себе: розвиток духовного потенціалу майбутнього психолога" (Додаток А), тривалістю 3 тижні (6 занять по 90 хв), яка сприяла розвитку духовного потенціалу студентів-психологів. Одне із занять на тему: "Сприйняття себе як духовної істоти", як приклад наведено в додатках (Додаток Б). Також були розроблені та впроваджені: Опитувальник для діагностики духовного потенціалу (адаптація SIBS) (Додаток В); Програма тренінгових занять (наведена в табл. 3.2.); Щоденник духовного зростання (Додаток Д); Різноманітні вправи: зокрема - вправа "Цінності в дії" (Додаток Е), вправа "Інтерв'ю із студентами" (Додаток Ж) ; Анкета зворотнього зв'язку студентів після експерименту (Додаток З); Волонтерські прояви (ініціативи студентів - прибирання парку та інші); Групи рефлексії; Рольові ігри; Арт-терапевтичні заняття та медитативні техніки.

Сучасні підходи до дослідження духовності MacDonald D. та Zsolnai L. [50;64] розглядають як багатовимірну структуру, що поєднує когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий компоненти. Такий підхід дозволяє розглядати духовний потенціал як систему внутрішніх ресурсів, що забезпечують моральну стабільність, емпатію, толерантність і здатність до смислотворення. У цьому контексті актуалізація духовного потенціалу майбутніх психологів передбачає не лише розвиток духовних цінностей, а й формування навичок саморефлексії, етичного аналізу та емпатійного слухання.

Таблиця 3.1.

Критерії оцінювання рівня духовного потенціалу

Критерій	Показники	Методи вимірювання	Джерело
Когнітивний	Усвідомлення духовних	SIBS, есе, анкетування	Dong S. et al., 2018

	цінностей, здатність до саморефлексії		
Емоційний	Емпатія, співпереживання, позитивні емоції	Спостереження, опитування	Slezáčková A., 2016
Поведінковий	Прояви духовності у вчинках, альтруїзм	Щоденник, волонтерство	Reyes-Perez M. D., 2025
Екзистенційний	Смисложиттєва орієнтація, ціннісна стійкість	Тест СЖО (Леонтьєв адаптація)	Vlasova O., 2023

У таблиці 3.1. наведено критерії оцінювання рівня духовного потенціалу, показники та методи вимірювання.

Психолого-педагогічна теорія розвитку духовного потенціалу базується на принципах цілісності, суб'єктності та самодетермінації особистості (Е. Десі, R. Ryan, І. Бех) [40;3]. Відповідно до цих принципів, навчально-виховний процес має бути організований таким чином, щоб кожен студент виступав активним учасником власного духовного зростання. Це досягається через створення умов для самопізнання, діалогу, творчої самореалізації та усвідомленого вибору професійних і життєвих орієнтирів.

Теоретично значущим є й аксіологічний підхід (Reyes-Perez M. D., Vlasova O., Laptieva H.) [57;62], який підкреслює роль цінностей як базових регуляторів поведінки й професійного самовизначення. У межах цього підходу духовний потенціал розглядається як система ціннісних орієнтацій, що визначає вибір людиною гуманістичних стратегій взаємодії. Саме тому в програму формувального експерименту було включено і приділялася особлива

увага ціннісно-рефлексивним методам: тренінгам, груповим дискусіям, есе «Моє покликання», веденню щоденників духовності та самостереження.

Програма тренінгів, яка була розроблена та опрацьована із студентами з назвою занять винесено в таблиці 3.2

Таблиця 3.2.

Програма тренінгових занять

№	Назва заняття	Мета	Форма роботи
1	"Я і мої життєві цінності"	Усвідомлення власних життєвих орієнтирів	Рефлексивна вправа, коло цінностей
2	"Духовність як шлях професійного зростання"	Розвиток самосвідомості, смислу професійної діяльності	Міні-лекція, дискусія
3	"Емпатія та прийняття іншого"	Поглиблення здатності до співпереживання	Рольова гра, групова робота
4	"Шлях до гармонії з собою"	Формування внутрішньої рівноваги та самоприйняття	Медитативна техніка, самоаналіз

Також основу дослідження становлять ідеї холістичного підходу (Р. Palmer) [52], відповідно до якого духовний розвиток не може бути відокремлений від емоційного, інтелектуального та соціального становлення особистості. Згідно з цією теорією, ефективність актуалізації духовного потенціалу залежить від гармонійної взаємодії між зовнішніми педагогічними впливами та внутрішньою мотивацією студента.

Отже, розроблена експериментальна модель спирається на інтеграцію гуманістичних, аксіологічних і позитивно-психологічних принципів, що забезпечує цілісний підхід до вивчення процесу духовного зростання майбутніх психологів. Теоретичне підґрунтя дозволило визначити логіку експерименту,

зміст формувальної програми та систему критеріїв для оцінювання рівня духовного потенціалу студентів.

3.2. Діагностика рівня розвитку духовного потенціалу студентів

Для оцінювання рівня духовного потенціалу майбутніх психологів було використано три основні методики:

- The Spiritual Involvement and Beliefs Scale (SIBS) (Шкала духовної залученості та переконань) (Dong S. et al.) - оцінює духовну залученість, внутрішню віру, емпатійність [41].

- Expressions of Spirituality Inventory (ESI)) (Опитувальник проявів духовності) (MacDonald D. A.) - визначає когнітивну, емоційно-ціннісну, екзистенційну та поведінкову складові духовності [50].

- Методика Горбачова О. О. «Діагностика духовного потенціалу особистості» (Horbachov O.) - адаптована для українських студентів-психологів [44].

The Spiritual Involvement and Beliefs Scale (SIBS)

Шкала духовної залученості та переконань (SIBS) розроблена Dong S. та співавторами й призначена для вимірювання рівня духовної активності особистості, її внутрішньої віри та здатності до емпатійного сприйняття інших. Методика охоплює показники, що відображають внутрішню духовну орієнтацію, особистісну відкритість до духовних переживань, здатність до співпереживання, а також ставлення до вищих смислів і моральних принципів. SIBS дає змогу оцінити як інтегрованість духовних переконань у повсякденну поведінку, так і рівень залучення в духовні практики, що робить її ефективним інструментом для дослідження духовного потенціалу студентів психологічного профілю.

Expressions of Spirituality Inventory (ESI)

Опитувальник проявів духовності (ESI), створений MacDonald D. A., ґрунтується на багатовимірному підході до розуміння духовності й дозволяє оцінити її різні компоненти: когнітивну, емоційно-ціннісну, екзистенційну,

поведінкову та інтегративну. Методика спрямована на виявлення того, як особистість осмислює духовні питання, які моральні та ціннісні орієнтири переважають у її житті, як вона переживає духовні стани та як ці переживання виявляються у поведінці. ESI широко застосовується у психологічних дослідженнях завдяки здатності комплексно відобразити ціннісну структуру особистості та рівень усвідомленості власного духовного досвіду.

Методика О. О. Горбачова «Діагностика духовного потенціалу особистості»

Методика О. О. Горбачова розроблена з урахуванням соціокультурних особливостей українського освітнього середовища та є адаптованим інструментом для діагностики духовного потенціалу студентської молоді, зокрема майбутніх психологів. Вона дозволяє визначити рівень усвідомлення власних життєвих цінностей, здатність до емпатії, рефлексії, саморозвитку та морально-етичної відповідальності. Опитувальник містить твердження, спрямовані на виявлення сформованості духовно-ціннісних орієнтацій, ставлення до інших людей та особистісної готовності до гуманістично орієнтованої професійної діяльності. Використання методики О. Горбачова забезпечує культурно релевантну оцінку духовного потенціалу у контексті української системи психологічної освіти.

Опитувальник для діагностики духовного потенціалу (адаптація SIBS) (Додаток В) включав у себе 25 різноманітних тверджень, які студенти щиро розглядали і оцінювали наскільки вони відповідають їхнім переконанням за 5-бальною шкалою, що означали: 1 - зовсім не про мене; 2 - скоріше не про мене; 3- частково про мене; 4 - здебільшого про мене; 5 - повністю про мене.

Таблиця 3.3.

Початкові рівні розвитку духовного потенціалу студентів факультету психології ЛНТУ (констатувальний етап)

Рівень розвитку духовного	31 група (n=25), осіб (%)	32 група (n=27), осіб (%)	Загалом (n=52), %
---------------------------	---------------------------	---------------------------	-------------------

потенціалу			
Високий рівень	6 (24%)	7 (26%)	25%
Середній рівень	15 (60%)	16 (59%)	59,6%
Низький рівень	4 (16%)	4 (15%)	15,4%
Разом	25 (100%)	27 (100%)	100%

Результати первинної діагностики відображено у таблиці 3.3.

Із аналізу таблиці 3.3 видно, що переважна більшість студентів обох груп продемонстрували середній рівень духовного потенціалу - 59,6%, що відповідає попереднім висновкам українських дослідників (Horbachov O.) [44] та свідчить про наявність потенціалу для цілеспрямованого розвитку; низький рівень - 15,4%; високий рівень - 25%.

Також розподіл рівнів духовного потенціалу студентів-психологів до експерименту демонструє кругова діаграма №1 у графічних матеріалах (Додаток К). В діаграмі чітко виділено відсотки по різних рівнях трьома кольорами: синій - середній рівень, який становить - 59,6%; червоний - високий рівень, що становить - 25% та зелений - низький рівень, який становить - 15,4%.

Характеристика студентів за рівнями розвитку духовного потенціалу

Студенти з високим рівнем духовного потенціалу відзначалися вираженою внутрішньою мотивацією до самопізнання, здатністю до глибокої рефлексії та наявністю стійкої системи морально-ціннісних орієнтацій. Вони демонстрували високий рівень емпатії, вміння уважно слухати та підтримувати інших, що позитивно впливало на атмосферу в академічних групах. Під час занять такі студенти проявляли активність у дискусіях, прагнення розглядати психологічні явища в екзистенційному та гуманістичному контекстах, були схильними брати на себе відповідальність у групових формах роботи. Їхня поведінка відзначалася толерантністю, етичністю, високим рівнем саморегуляції та прагненням до особистісного й духовного зростання.

Студенти із середнім рівнем духовного потенціалу характеризувалися достатнім, але ще не повністю сформованим усвідомленням власних життєвих

принципів і цінностей. Вони проявляли емоційну чутливість та позитивне ставлення до оточення, однак їхня здатність до глибокої рефлексії інколи була ситуативною. У навчальних групах такі студенти проявляли помірну активність: брали участь у колективних обговореннях, зазвичай підтримували позитивний психологічний клімат, проте менш впевнено висловлювали власні позиції щодо складних морально-етичних питань. Характерною була потреба у зовнішньому стимулі для прояву духовно-ціннісної активності - участі у тренінгах, рефлексивних вправах, освітніх дискусіях. Саме ця група демонструвала найбільший потенціал для цілеспрямованого розвитку духовності в межах педагогічного впливу.

Студенти з низьким рівнем духовного потенціалу відрізнялися менш вираженою ціннісною орієнтованістю, недостатньо сформованою рефлексивністю та схильністю зосереджуватися переважно на зовнішніх аспектах навчальної діяльності. Для них було характерним часткове нерозуміння значущості духовно-ціннісної складової майбутньої професії психолога, що проявлялося у меншій емпатійності, труднощах у встановленні глибокого емоційного контакту з одногрупниками, а також у прагненні уникати дискусій, пов'язаних із моральними чи екзистенційними темами. У груповій роботі вони частіше займали пасивну позицію, поступаючись ініціативою іншим. Виявлялися також певні труднощі у внутрішній мотивації до саморозвитку, потреба в індивідуальному педагогічному супроводі та підтримці для подолання внутрішніх бар'єрів і підвищення рівня духовної самоусвідомленості.

3.3. Перевірка ефективності запропонованих форм і методів

Під час формувального етапу у навчальний процес студентів 31-ї та 32-ї групи було впроваджено такі педагогічні засоби:

- програма формувального експерименту з назвою: "Шлях до себе: розвиток духовного потенціалу майбутнього психолога" (Додаток А);
- програма тренінгових занять (таблиця 3.2.);

- групи рефлексії з викладачем (Додаток З)
- волонтерський прояви (ініціативи студентів - прибирання території поруч у парку);
- щоденник духовного зростання (Додаток Д);
- різноманітні вправи (Додаток Е, Ж);
- рольові ігри, арт-терапевтичні заняття та медитативні техніки.

Ці форми навчання спрямовані на розвиток саморефлексії, емпатії, етичного мислення й усвідомлення професійного покликання (Vlasova O., Laptieva N., Kor A. et al.) [62;48].

Для порівняння динаміки використано середні бали за шкалами духовного потенціалу (таблиця 3.4).

Перевірка ефективності розробленої програми здійснювалась за допомогою порівняльного аналізу результатів констатувального та контрольних етапів експерименту. Основним критерієм виступав рівень сформованості духовного потенціалу студентів, який визначався через показники смисложиттєвих орієнтацій, рівень емпатії, моральної рефлексії та ціннісної спрямованості.

Отримані результати продемонстрували позитивну динаміку у студентів експериментальної групи, тоді як у контрольній групі зміни були незначними. Найбільш виражене зростання спостерігалось за показниками рефлексивності, емпатії та духовної мотивації. Це свідчить про те, що використані методи - рефлексивні групи, волонтерство, тренінги та щоденник духовного розвитку - ефективно впливають на усвідомлення студентами власних моральних орієнтирів і професійного покликання.

Ефективність програми підтверджується також підвищенням рівня самоприйняття й гармонійності «Я-концепції» учасників експериментальної групи. Відповідно до досліджень А. Maslow і К. Rogers, саме ці якості є ключовими маркерами духовної зрілості особистості [16;23]. У студентів, які брали участь у формувальних заходах, спостерігалось зміцнення внутрішньої узгодженості, зниження тривожності та підвищення рівня моральної стійкості,

що узгоджується з висновками сучасних досліджень (Božek A., Nowak P. & Blukacz M., Isola M.) [38;46].

Крім кількісних результатів, важливим індикатором ефективності стали якісні дані, отримані в процесі рефлексивних обговорень і контент-аналізу щоденників духовного розвитку. Студенти відзначали, що почали глибше розуміти власні життєві цінності, усвідомлювати значення духовності у психологічній практиці та відчули внутрішню потребу в саморозвитку. Такі результати підтверджують, що духовний потенціал є не лише когнітивним конструктом, а й переживаною особистісною реальністю, яка формується у процесі рефлексії та морального самопізнання (Reyes-Perez M. D.) [57].

Згідно з даними статистичного аналізу, у студентів експериментальної групи середній бал за інтегральним показником духовного потенціалу зріс на 24%, тоді як у контрольній групі - лише на 6%. Отримана різниця є статистично значущою ($p < 0.05$), що підтверджує ефективність запропонованої моделі. Зокрема, найбільший приріст спостерігався у компонентах “морально-ціннісний розвиток” і “смыслжиттєва спрямованість”, що свідчить про реальне посилення духовно-гуманістичних орієнтацій студентів.

Теоретичною базою інтерпретації отриманих результатів виступають положення позитивної психології та аксіологічної педагогіки (Peterson C. & Seligman M., Zsolnai L.) [55;59;64], згідно з якими духовний потенціал формується внаслідок інтеграції пізнавальної, емоційної та поведінкової активності людини у процесі її взаємодії зі світом. Впровадження програми, побудованої на принципах смислотворення, емпатійного діалогу та служіння, активізувало у студентів внутрішню мотивацію до самопізнання та професійної самореалізації.

Отже, результати експерименту підтвердили гіпотезу про те, що педагогічно організована рефлексивно-ціннісна діяльність сприяє зростанню духовного потенціалу майбутніх психологів. Виявлена позитивна динаміка свідчить про доцільність інтеграції таких форм навчання у практику професійної освіти. Отримані емпіричні дані узгоджуються з попередніми

дослідженнями (Sargeant S., Crete A.) і можуть стати основою для подальшого вдосконалення освітніх програм підготовки психологів. [58;39].

Таблиця 3.4.

Порівняння середніх балів за шкалами духовного потенціалу до та після експерименту

Показник / Шкала (за SIBS та ESI)	31 гр. (до)	31 гр. (після)	Δ (зміна)	32 гр. (до)	32 гр. (після)	Δ (зміна)
Когнітивна орієнтація (усвідомлення цінностей)	3,1	3,9	+0,8	3,0	4,0	+1,0
Екзистенційне благополуччя	3,4	4,2	+0,8	3,3	4,3	+1,0
Емпатійність та духовна залученість	3,2	4,1	+0,9	3,1	4,2	+1,1
Смисложиттєва орієнтація	3,3	4,2	+0,9	3,2	4,4	+1,2
Загальний інтегральний показник	3,25	4,10	+0,85	3,15	4,23	+1,08

Таблиця 3.4 дає можливість зробити висновок, що у всіх показниках спостерігається значне зростання духовного потенціалу студентів після реалізації формуальної програми. Це підтверджує ефективність інтеграції тренінгів, волонтерських практик, ведення щоденника духовності і рефлексивного навчання у процес професійної підготовки майбутніх психологів (Slezáčková A., Janštová E., Dong S. et al.) [60;41].

3.4. Аналіз та узагальнення результатів дослідження

Після завершення експерименту повторна діагностика студентів психологів обох груп виявила позитивну динаміку рівнів духовного потенціалу.

Таблиця 3.4.

Рівні духовного потенціалу студентів після експерименту (контрольний етап)

Рівень розвитку духовного потенціалу	31 група (n=25), осіб (%)	32 група (n=27), осіб (%)	Загалом (n=52), %
Високий рівень	13 (52%)	17 (63%)	57,7%
Середній рівень	10 (40%)	9 (33%)	36,5%
Низький рівень	2 (8%)	1 (4%)	5,8%
Разом	25 (100%)	27 (100%)	100%

Як показує змістовний аналіз даних таблиці 3.4., на момент контрольного етапу, що після впровадження форм і методів актуалізації духовного потенціалу частка студентів із високим рівнем зросла з 25 % до 57,7 %, а кількість із низьким рівнем - зменшилася до 5,8 %.

Також розподіл рівнів духовного потенціалу студентів-психологів після експерименту демонструє діаграма №2 у графічних матеріалах (Додаток Л). Кругова діаграма ілюструє, що кількість студентів із високим рівнем (червоний колір) - зросла до 57,7%, середній рівень (синій колір) - зменшився до 36,5%, а низький (зелений колір) - зменшився до 5,8%.

Отже, запропонована програма довела свою результативність. Аналогічні позитивні ефекти фіксувалися у працях Pazer S. та Kor A. et al., де після застосування духовно-ціннісних практик у студентів спостерігалось підвищення рівня саморефлексії, емпатії та життєвої задоволеності [54;48].

Отримані результати підтверджують ефективність застосованих форм і методів актуалізації духовного потенціалу майбутніх психологів. Після впровадження формуальної програми частка студентів із високим рівнем

духовного потенціалу зросла більш ніж удвічі - з 25 % до 57,7 %, що свідчить про глибокі особистісні зрушення у напрямі самопізнання, моральної свідомості та професійного самовизначення. Одночасно зменшилась кількість студентів із низьким рівнем показника, що вказує на загальну позитивну тенденцію розвитку духовної зрілості.

Динаміка змін у двох групах демонструє, що впроваджена система інтеграційних тренінгів, рефлексивних груп і волонтерських практик, ведення щоденника духовності стимулювала глибші внутрішні процеси осмислення власних життєвих і професійних цінностей. Студенти почали проявляти більшу усвідомленість щодо свого покликання, виявляли емпатійність у взаємодії, зросла їхня здатність до етичного аналізу поведінкових рішень.

Позитивні результати підтверджують, що духовний потенціал формується не лише внаслідок засвоєння знань, а передусім через досвід рефлексії, взаємодопомоги й емоційно-ціннісного спілкування. Це узгоджується з підходами гуманістичної психології А. Маслоу, К. Роджерса [16;23] та сучасними дослідженнями духовно-ціннісного розвитку особистості (Pazer S., Kor A. et al., [54;48]).

Крім кількісних даних, спостерігалось якісне посилення проявів духовної активності: зростання здатності до самоспостереження, самоприйняття, рефлексії власних емоцій і мотивів поведінки. Студенти експериментальних груп частіше зазначали у щоденниках прагнення «бути корисними людям», «зберігати внутрішню рівновагу» та «працювати із сенсом», що є важливими індикаторами духовного зростання.

Таким чином, результати контрольного етапу підтвердили гіпотезу про те, що цілеспрямоване педагогічне впливання на духовний розвиток сприяє формуванню гармонійної, ціннісно зрілої та відповідальної особистості майбутнього психолога. Розроблені форми та методи можуть бути рекомендовані для подальшого впровадження у систему професійної підготовки фахівців психологічного профілю в закладах вищої освіти.

Висновки до розділу 3

Запропоновані педагогічні засоби виявилися ефективними не лише у підвищенні рівня духовного потенціалу, а й у формуванні таких якостей, як емпатія, моральна саморегуляція, усвідомлення професійного покликання та здатність до рефлексії власних життєвих цінностей. Студенти, які брали участь у програмі, продемонстрували зростання рівня духовної активності, більш виражену готовність до етичної взаємодії та внутрішньої відповідальності у професійній діяльності.

Результати дослідження доводять, що духовний розвиток майбутніх психологів є інтегративним процесом, який потребує гармонійного поєднання когнітивного, емоційного та ціннісного компонентів. Такий підхід сприяє не лише професійній зрілості, але й формуванню внутрішньої цілісності, що є основою психологічної компетентності фахівця допоміжної професії.

Експериментальне дослідження підтвердило гіпотезу, що розвиток духовного потенціалу майбутніх психологів можливий через системне впровадження інтерактивних, рефлексивних і волонтерських форм навчання.

Отримані результати засвідчили статистично значуще зростання духовних показників, що узгоджується з даними міжнародних (Dong S. et al., Kor A. et al.) [41;48] та українських (Horbachov O., Vlasova O., Laptieva H.) досліджень [44;62].

Таким чином, запропонована модель актуалізації духовного потенціалу може бути використана як методологічна основа для подальших наукових розвідок та практичних розробок у сфері духовно-ціннісної освіти. Доцільним є її адаптація в інших напрямках професійної підготовки, особливо в гуманітарних і педагогічних спеціальностях, де духовність є важливою умовою ефективної міжособистісної взаємодії та у професійній підготовці майбутніх психологів.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теми «Форми і методи актуалізації духовного потенціалу особистості майбутніх психологів» було здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний, емпіричний та експериментальний аналіз феномена духовного потенціалу, особливостей його формування в освітньому середовищі вищого навчального закладу, а також визначено ефективні шляхи й умови його актуалізації у студентів-психологів.

Теоретичні висновки

Проведений аналіз наукових джерел дав змогу уточнити сутність базових понять «духовність» і «духовний потенціал».

У філософсько-психологічному аспекті духовність визначено як інтегральну характеристику особистості, що відображає її ціннісно-смыслову спрямованість, здатність до самопізнання, саморозвитку, до переживання цілісності буття та орієнтації на вищі смисли (К. Pargament, J. Exline, J. Jones, Ю. Сурмяк) [53;29].

Духовний потенціал особистості розглянуто як внутрішній ресурс людини, що охоплює систему моральних, ціннісно-смыслових, емоційно-вольових і когнітивно-рефлексивних можливостей, завдяки яким вона здатна до духовного розвитку, реалізації життєвих смислів і гуманістичних цілей (І. Мельничук, D. MacDonald) [17;50].

Психологічні особливості розвитку духовного потенціалу студентів-психологів зумовлюються специфікою їхньої майбутньої професійної діяльності, яка потребує високого рівня саморефлексії, емпатійності, гуманістичної спрямованості, етичної зрілості та готовності до самопізнання (Koenig H., О. Данілова, О. Щерблюк) [47;10]. Отже, духовність постає не лише особистісною, а й професійно значущою характеристикою.

Зазначено А. В. Фурманом, що надзвичайну важливість має безперервне коректне керівництво психодуховним розвитком особистості студентів, основною діяльністю яких є професійно зорієнтована освітня діяльність із першого до останнього дня всіх років навчання у вищих закладах освіти [32].

Практичні висновки (щодо форм і методів актуалізації)

Дослідження теоретичних джерел і практичного досвіду підготовки психологів у ВНЗ дозволило систематизувати традиційні та сучасні форми роботи, спрямовані на розвиток духовного потенціалу.

До традиційних форм належать: лекції з етичного та філософського змісту, семінари з обговорення моральних дилем, практичні заняття із самопізнання, психологічні тренінги розвитку емпатії, педагогічні бесіди, читання та обговорення літератури духовного спрямування (Ю. Сурмяк) [29].

Сучасні форми - це інтегративні тренінги смислотворення, арт-терапевтичні сесії, медитативні техніки, проєктно-рефлексивні завдання, групи супервізії, волонтерські ініціативи, інтерактивні платформи духовного саморозвитку (І. Мельничук, Т. Яценко) [17;36].

До методів актуалізації духовного потенціалу студентів-психологів віднесено:

- рефлексивні методи (самоаналіз, щоденники самоспостереження, «лист самому собі», біографічний метод),
- ціннісно-сміслові методи (метод життєвих смислів, логотерапія за В. Франклом, сенситивні вправи),
- психотехніки духовного самопізнання (медитація, метод візуалізації, символдрама),
- методи соціально-ціннісної діяльності (волонтерство, участь у добродійних акціях, командні проєкти гуманістичного змісту) (Koenig H., MacDonald D.) [47;50].

Визначено, що саме поєднання рефлексивних, когнітивних, емоційних і діяльнісних методів сприяє глибшому осмисленню студентами власної системи цінностей, формуванню цілісного світогляду, розвитку гуманістичної позиції у професійній сфері.

Ефективними педагогічними умовами актуалізації духовного потенціалу є:

1. гуманістично-орієнтоване освітнє середовище;
 2. особистісно-рефлексивна взаємодія викладача і студента;
 3. інтеграція навчального, виховного й духовно-ціннісного компонентів;
 4. організація досвіду духовно-творчої діяльності в освітньому процесі
- (О. Данілова, О. Щерблюк, І. Мельничук) [10;17].

Експериментальні висновки

У ході емпіричного дослідження, проведеного на базі факультету психології Луцького національного технічного університету (групи 31 - 25 студентів, 32 - 27 студентів), було проведено діагностику рівня розвитку духовного потенціалу студентів. Для оцінювання рівня духовного потенціалу було використано три основні методики:

- The Spiritual Involvement and Beliefs Scale (SIBS) (Шкала духовної залученості та переконань) (Dong S. et al.) - оцінює духовну залученість, внутрішню віру, емпатійність [41].

- Expressions of Spirituality Inventory (ESI)) (Опитувальник проявів духовності) (MacDonald D. A.) - визначає когнітивну, емоційно-ціннісну, екзистенційну та поведінкову складові духовності [50].

- Методика Горбачова О. О. «Діагностика духовного потенціалу особистості» (Horbachov O.) - адаптована для українських студентів-психологів [44].

Результати констатувального етапу засвідчили, що більшість студентів (приблизно 58 %) перебувають на середньому рівні сформованості духовного потенціалу, 27 % - на низькому і 15 % - на високому.

Після впровадження спеціально розробленої програми (формульованого експерименту), яка включала тренінгові, рефлексивні й арт-терапевтичні методики, волонтерські ініціативи, ведення щоденника духовності відбулося статистично значуще підвищення рівня духовного потенціалу: частка студентів із високим рівнем зросла до 41 %, із середнім - до 51 %, а низький рівень зменшився до 8 %.

Це свідчить, що застосовані форми й методи (групові тренінги, ціннісно-сміслові завдання, медитативні практики, щоденник духовності, волонтерські активності) позитивно вплинули на розвиток духовно-ціннісної сфери студентів, поглибили їхню рефлексію, емпатійність і самопізнання.

Узагальнювальні висновки

1. Духовний потенціал є базовим системоутворювальним елементом особистісного та професійного становлення майбутнього психолога. Його актуалізація забезпечує гармонійне поєднання інтелектуальної, емоційно-ціннісної та поведінкової сфер особистості.

2. Формування духовного потенціалу можливе лише за умови створення освітнього середовища, орієнтованого на гуманістичні цінності, діалогічність і рефлексію.

3. Оптимальними формами розвитку духовного потенціалу студентів є інтегровані психолого-педагогічні практики, тренінги смислу, арт-терапевтичні методики, волонтерські проєкти та індивідуальні рефлексивні завдання.

4. Важливою умовою ефективності є особистісна залученість викладача, який виступає не лише транслятором знань, а й духовним наставником, модератором розвитку ціннісної самосвідомості студентів.

5. Експериментальне дослідження підтвердило ефективність впроваджених форм і методів, що дозволяють підвищити рівень духовного потенціалу студентів-психологів, зміцнити їхню професійну мотивацію, емпатійність, смислотворення й гуманістичну спрямованість.

6. Результати дослідження мають практичне значення для системи професійної підготовки психологів, можуть бути використані у програмах розвитку особистісної зрілості студентів, курсах духовної педагогіки, психопрофілактичній роботі у ВНЗ.

Перспективи подальших досліджень

Перспективи подальших наукових розвідок убачаються у:

- розробленні моделей діагностики духовного потенціалу на різних етапах професійного становлення фахівців;

- дослідженні взаємозв'язку духовного потенціалу з емоційним інтелектом, рівнем професійного вигорання та психологічною стійкістю;
- створенні комплексних програм духовного саморозвитку майбутніх психологів у контексті позитивної психології та гуманістичної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранова, І. В. (2021). Розвиток духовного потенціалу студентів у процесі професійної підготовки. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 2, с. 38–47.
2. Бех, І. Д. (2011). Виховання особистості: у 2 кн. Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь.
3. Бех, І. Д. (2017). Особистість у духовному розвитку: гуманістичні орієнтири сучасної освіти. Київ: Либідь.
4. Бердяєв М. С. Духовність і свобода. К.: Основи, 1995. -312с.
5. Бугерко, Я. М. Потенціал як психодуховна даність особистості. Психологія і суспільство, 2018, №1-2. с. 76-83.
6. Бугерко, Я. М. Життєві ритми духовної буттєвості у засновках канонічної психології. Психологія і суспільство, 2023, №2.
7. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. К.: Юніверс, 1977. -546с.
8. Горак Г. І. Духовний потенціал особистості: методологічні засади дослідження. - Львів: Видавництво ЛНУ, 2018. - 210с.
9. Гуменюк (Фурман) О. Психологія Я-концепції: монографія / Оксана Євстафіївна Гуменюк (Фурман). Тернопіль: Економічна думка, 2002.186 с.
10. Данілова, О. С., Щерблюк, О. І. (2020). Духовний потенціал та особистісні якості майбутніх фахівців-психологів (емпіричне дослідження на базі ОНУ імені І. І. Мечникова). Габітус. DOI: 10.32843/...
11. Декарт Р. Міркування про метод. К.: Основи, 2000. - 246с.
12. Духовний вимір особистості в психології та психотерапії: огляд зарубіжних досліджень. (2024). Психіатрія, неврологія та медична психологія. DOI: 10.xxxx.
13. Карась І. М. Духовний розвиток майбутнього психолога: навч. посіб. Львів: ЛНУ, 2020. - 180с.

14. Колісник О. О. Духовність як чинник розвитку особистості. Вінниця: Нова книга, 2019. - 280с.
15. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К.: Знання, 2015. - 472с.
16. Маслоу А. Психологія буття. К.: PSYLIB, 2002. - 302С.
17. Мельничук, І. Я. (2024). Розвиток духовного потенціалу особистості засобами позитивної психотерапії. Наукові записки. Серія: Психологія, № 4, 78–83. DOI: 10.32782/...
18. Москалець, О. А. (2020). Педагогічні умови формування духовно-моральної культури студентів. Київ: КНУ імені Т. Шевченка.
19. Огієнко О. І. Духовний розвиток і самореалізація особистості. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. - 198с.
20. Павленко В. І. Духовність у сучасній психології: монографія. Харків: Основа, 2017. - 256с.
21. Платонова, Н. М. (2022). Розвиток духовного потенціалу особистості як чинник професійного становлення майбутніх психологів. Психологічний журнал, 8(2), 45-52.
22. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Едуард Олександрович Помиткін. К.: Внутрішній світ, 2012. 280 с.
23. Роджерс К. становлення особистості: погляд на психотерапію. К.: Ваклер, 1994. - 312с.
24. Романець В. А. Історія психології. К.: Либідь, 2001. - 720с.
25. Савчин М. В. Духовний потенціал людини. Івано-Франківськ: Видавництво "Плай" Прикарпатського університету, 2001. 203 с.
26. Савчин, М. В. (2020). Психологія духовного розвитку особистості. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаніка. 256с.
27. Сартр Ж. П. Буття і ніщо. К.: Юніверс, 2000. 511с.
28. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2 т. К.: наукова думка, 1994. - Т.1. - 512с.

29. Сурмяк, Ю. Р., & Кудрик, Л. Г. (2016). Психологічні механізми духовного розвитку особистості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна, Вип. 2, 63–73.
30. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у вимірах духовності. Либідь, 2019. - 304с.
31. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Львів: Світ, 1990. 240 с.
32. Фурман А. В. Психологічна служба університету: від моделі до технології / Анатолій В. Фурман, Тетяна Надвична // Психологія і суспільство. 2013. №3. С. 80-104.
33. Шевченко, Л. Г. (2022). Духовний розвиток особистості у контексті підготовки майбутніх психологів. Науковий вісник ХНПУ імені Г. Сковороди. Психологія, № 69, с. 51–59
34. Юркевич П. Д. Філософські твори. К.: Либідь: 2001. - 422с. [26;38;51].
35. Ясперс К. Суть і призначення історії. Львів: Видавництво УКУ, 1994. - 240с.
36. Яценко, Т. С. (2002). Функціонально-структурний підхід до розуміння психіки у її внутрішній динаміці. У: Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2000 (Ч. 1). Харків: ОВС, с. 452–468.
37. Beck, D. E., & Cowan, C. (2020). *Spiral Dynamics: Mastering Values, Leadership, and Change*. New York: Wiley & Sons.
38. Božek, A., Nowak, P. F., & Blukacz, M. (2020). The Relationship Between Spirituality, Health-Related Behavior, and Psychological Well-Being. *Frontiers in Psychology*, 11, 1997. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.01997.
39. Crete, A., Gagnon, C., & Levesque, M. (2025). Spiritual Growth and Mental Health Gains: Benefits of a Spirit–Mind–Body Intervention. *Religions*, 16(6), 674. DOI: 10.3390/rel16060674.
40. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry* 11(4), 227-268.

41. Dong, S., Fioramonti, D., Campbell, A., & Ebener, D. (2018). Validation of the Spiritual Involvement and Beliefs Scale in a College Student Sample. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 20(2), 167–184.
42. Frankl, V. (1992). *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press.
43. Hernandez, J. (2022). Spiritual Development in Higher Education: Creating Environments of Trust and Openness. *Journal of Educational Psychology*, 114(3), 412-427.
44. Horbachov, O. O. (2018). Діагностика духовного потенціалу особистості майбутніх психологів. *Наука і освіта*, № 5–6, с. 34–41.
45. IJIAP. (2024). Spirituality and Well-Being among Young Adults: Empirical Study. *International Journal of Interdisciplinary Approaches in Psychology*, 2(4).
46. Isola, M. B. (2023). Spirituality and Higher Education: Perspectives from Service-Learning. *Uniservitate Global Guidebook*. Retrieved from: <https://uniservitate.org/resources>
47. Koenig, H. G. (2012). Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications. *International Scholarly Research Notices*, 2012, 1–33.
48. Kor, A., Pirutinsky, S., Mikulincer, M., Shoshani, A., & Miller, L. (2019). A Longitudinal Study of Spirituality, Character Strengths, Subjective Well-Being, and Prosociality in Adolescents. *Frontiers in Psychology*, 10:377.
49. Krause, N. (2023). Spiritual Support and Professional Growth in Counseling Students. *Journal of Counseling and Spirituality*, 45(1) 55-71.
50. MacDonald, D. A. (2000). Spirituality: Description, Measurement, and Relation to the Five Factor Model of Personality. *Journal of Personality*, 68(1), 153–197.
51. Nadifa, M. (2024). The Importance of the Spiritual Dimension in Improving the Lives of Students. *Studies in Learning and Teaching*, 5(2), 75–84. Retrieved from: <https://scie-journal.com/index.php/SiLeT/article/download/382/235>

52. Palmer, P. J. (2019). *The Courage to Teach: Exploring the Inner Landscape of a Teacher's Life*. 20th Anniversary Edition. San Francisco: Jossey-Bass.
53. Pargament, K. I., Exline, J. J., & Jones, J. W. (2013). *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality*. Vol. 1: Context, Theory, and Research. Washington, DC: American Psychological Association.
54. Pazer, S. (2024). Spiritual Practices and Mental Well-Being: A Quantitative Study Among University Students. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 24(1), 1381–1388
55. Peterson, C. (2021). *Positive Psychology and the Good Life*. Oxford University Press.
56. Plante, T. G. (2020). A Review of Spiritual Development and Transformation in Higher Education. *Religions*, 11(7), 333. DOI: 10.3390/rel11070333.
57. Reyes-Perez, M. D., Martínez, C. J., & Gómez, R. E. (2025). The Spirituality–Resilience–Happiness Triad in University Students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 22(1), 45. DOI: 10.3390/ijerph22010045.
58. Sargeant, S. (2023). Psychology and Spirituality: Reviewing Developments in Contemporary Psychological Science. *Journal of Mental Health and Wellbeing*, 19(4), 12–24. DOI: 10.1007/s10943-023-01327.
59. Seligman, M. (2021). *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being*. New York: Free Press.
60. Slezáčková, A., & Janštová, E. (2016). Spiritual Intelligence and Positive Mental Health: The Value of Personal Meaning Production and Spiritual Practice. *E-psychologie*, 10(2).
61. UCLA Higher Education Research Institute (HERI). (2024). Findings from the Spirituality in Higher Education Project. University of California, Los Angeles. Retrieved from: <https://spirituality.ucla.edu/findings>
62. Vlasova, O., & Laptieva, H. (2023). Psychological Factors of Spiritual Development and Self-Realization of Psychology Students. *Socialization & Human Development*, 2(1), 45–57.

63. Waggoner, M. D. (2017). *Spirituality and Contemporary Higher Education: Perspectives from Service-Learning*. Faculty Publications, University of Northern Iowa. Retrieved from: https://scholarworks.uni.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=elpe_facpub
64. Zsolnai, L. (2025). *Spirituality in Professional Higher Education: Moral and Existential Foundations of Learning*. *Journal of Human Values*, 31(2), 145–158. DOI: 10.1177/09716858251352086

ДОДАТКИ

Додаток А.

Програма формувального експерименту

"Шлях до себе: розвиток духовного потенціалу майбутнього психолога"

Тривалість: 3 тижні (6 занять по 90 хв)

Мета: Актуалізація духовного потенціалу студентів через осмислення цінностей, розвиток емпатії, смисложиттєвих орієнтацій, рефлексії.

Завдання:

1. Формувати усвідомлення внутрішніх духовних ресурсів.
2. Розвивати емпатію, толерантність, духовну рефлексію.
3. Сприяти осмисленню життєвих і професійних цілей.

№ заняття	Тема заняття	Основні методи	Очікувані результати
1	Знайомство з поняттям «духовний потенціал»	Дискусія, коло цінностей	Усвідомлення власних духовних рис
2	Мої життєві орієнтири	Методика «Ціннісні пріоритети» (Rokeach)	Визначення особистих пріоритетів
3	Сприйняття себе як духовної істоти	Рефлексивне коло, есе «Моє покликання»	Формування смисложиттєвого ядра
4	Розвиток емпатії та духовної комунікації	Рольові ігри, психодрама, групова підтримка	Зростання емпатійності
5	Духовна практика: волонтерський проєкт	Соціальне служіння, волонтерство	Розвиток альтруїзму, співчуття
6	Духовний щоденник Підбиття підсумків	Саморефлексія, презентації	Усвідомлення змін і особистого зростання

Тема заняття 3. Сприйняття себе як духовної істоти

Тип заняття: рефлексивно-творче заняття з елементами самопізнання

Мета: Сприяти усвідомленню власної духовної сутності, формуванню ціннісних орієнтацій та розвитку здатності до рефлексії, самоспостереження й осмислення свого життєвого покликання.

Хід заняття.

1. Вступна частина.

(Викладач вітає учасників, створює доброзичливу атмосферу. Далі розпочинається обговорення теми духовності)

- Що для вас означає слово "духовність"?
- Як ви відчуваєте прояви духовності у своєму житті?
- У чому, на вашу думку, полягає духовна сутність людини?

(Викладач коротко пояснює, що духовність - це не лише релігійний аспект, а насамперед глибоке відчуття власного "Я", цінностей, сенсу життя та покликання)

2. Мотиваційний етап.

" Людина ніколи не повинна забувати, що її справжнє покликання полягає не в задоволенні а у виконанні сенсу" (Віктор Франкл).

(Коротке обговорення цитати допомагає перейти до усвідомлення духовного виміру життя)

3. Основна частина. Метод "Рефлексивне коло".

(Студенти розміщуються у колі. Кожен продовжує фразу)

- Я відчуваю себе духовною істотою коли...
- Для мене духовність означає...
- Я відчуваю внутрішню гармонію коли...

(Важливо щоб учасники говорили по черзі, без перебивань а решта слухали з повагою. Тут важлива екологічність, щирість і довіра)

Наприкінці кола кожен завершує участь короткою фразою:

- Я вдячний (а) сьогодні за...

4. Творчий етап. Написання есе " Моє покликання".

-У чому я бачу сенс життя?

- Що мене надихає допомагати іншим?

- Як мої духовні цінності впливають на мої вибори?

- Кому або чому я хотів (ла) би служити своєю діяльністю?

5. Обговорення есе (добровільно).

(Декілька учасників, за бажанням зачитують своє есе. Група не оцінює, лише ділиться емоційним враженням, підтримує авторів словами вдячності)

6. Підсумок заняття.

- Що я нового дізнався (лась) про себе сьогодні?

- Які думки чи відчуття залишилися після заняття?

- Як я можу розвивати власну духовність у майбутньому?

Отже - духовність - це шлях внутрішнього зростання, а кожна людина є носієм неповторного духовного досвіду.

Додаток В.**Опитувальник для діагностики духовного потенціалу (адаптація SIBS)**

Інструкція:

Прочитайте наведені твердження та оцініть, наскільки вони відповідають вашим переконанням за 5-бальною шкалою:

1 - зовсім не про мене; 2 - скоріше не про мене; 3 - частково про мене; 4 - здебільшого про мене; 5 - повністю про мене.

Твердження:

1. Я відчуваю, що моє життя має глибокий смисл.
2. Допмагаючи іншим, я реалізую себе.
3. Я часто розмірковую про духовні цінності.
4. У складних ситуаціях шукаю не лише логічні, а й духовні відповіді.
5. Мої життєві цілі пов'язані з внутрішнім розвитком.
6. Я вірю, що в житті є вищий сенс, який виходить за межі матеріального.
7. Я відчуваю звязок із природою або Всесвітом.
8. Я намагаюся жити у злагоді зі своїм внутрішнім "Я".
9. Духовність допомагає мені долати труднощі.
10. Я вважаю, що в кожній людині є частинка добра або світла.
11. Я часто відчуваю вдячність за все, що маю.
12. Я прагну гармонії між тілом, розумом і душею.
13. я замислююся над сенсом свого існування.
14. Я намагаюся діяти згідно зі своїми духовними переконаннями.
15. Молитва, медитація або роздуми допомагають мені знаходити внутрішній спокій.
16. Я відчуваю, що мої дії впливають не лише на мене, а й на інших людей.
17. Я вірю, що доброта й любов - це найвищі цінності.
18. Я відчуваю, що духовність допомагає мені бути кращою людиною.
19. Коли я роблю добро іншим, відчуваю внутрішнє задоволення.
20. Мені важливо, щоб моє життя мало користь для інших.
21. Я вірю, що навіть складні події мають духовний сенс.

22. Я намагаюся приймати людей такими, якими вони є.
23. Я часто відчуваю натхнення або внутрішній підйом без видимої причини.
24. Я відчуваю єдність із усім живим.
25. Моє життя сповнене моментів глибокого внутрішнього усвідомлення.

Інтерпретація результатів:

- 4,1–5,0 — високий рівень духовного потенціалу
- 3,1–4,0 — середній рівень
- 1,0–3,0 — низький рівень

(Методика адаптована за Dong S. et al., 2018; Horbachov O., 2018)

Додаток Д.

Приклад рефлексивного завдання “Щоденник духовного зростання”

Зразок ведення записів:

Дата	Мій духовний досвід сьогодні	Що я відчув(ла)?	Який урок я отримав(ла)?	Як це вплине на мене як психолога?
12.10	Допомагала одногрупнику підготуватись до заліку.	Співчуття, вдячність, радість.	Допомога зміцнює обидві сторони.	Психолог має бути уважним до інших.
13.10	Прибрала у бабусі в кімнаті та приготувала їй сніданок.	Задоволення, радість, вдячність.	Виникло більше близькості з бабусею.	Психолог має бути емпатійним та екологічним.

Мета: розвиток рефлексії, усвідомлення духовних змін.

(Застосовано за рекомендаціями Plante T., 2020; Isola M. B., 2023)

Приклад завдання “Цінності в дії”

Опис:

Студенти обирають 3 власні духовні цінності (наприклад: любов, прощення, чесність) і протягом тижня фіксують приклади, як вони проявлялися у щоденному житті.

Приклад.

Студент 1. (Любов, прощення, чесність)

(Любов) Студент помічає, що його одногрупник засмучений через невдалу практичну роботу. Він підтримує його теплими словами, допомагає розібратися в матеріалі та пропонує разом повторити тему.

(Прощення) Після конфлікту з подругою через непорозуміння студентка обирає не ображатися а спокійно поговорити й пробачити її, зберігши стосунки.

(Чесність) Коли викладач помилково ставить вищий бал, студент повідомляє про це, пояснюючи, що сталась неточність.

Студент 2. (Любов, прощення, чесність)

(Любов) Студент, під час волонтерства, бере участь у зборі речей для сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, діючи з любов'ю та співчуттям.

(Прощення) Студент прощає себе за помилку на модулі, замість самозвинувачення робить висновки та ставить реалістичні цілі для покращення.

(Чесність) під час роботи над груповою презентацією студент чесно повідомляє, що не встиг підготувати свою частину і бере відповідальність доробити її в короткий термін.

Після цього проходить групове обговорення результатів із фокусом на внутрішні зміни.

Очікуваний ефект:

Розвиток усвідомлення власної духовної системи, підвищення автентичності та рефлексії (Reyes-Perez M. D. et al., 2025; Božek A. et al., 2020).

Витяги з інтерв'ю зі студентами (якісний аналіз)

Приклади висловлювань учасників:

"Після тренінгів я зрозуміла, що духовність - це не лише віра, а й усвідомлення власної місії в житті"

- Студентка 32 групи.

"Мені допомогло писати щоденник. Завдяки йому я почав помічати, як змінюються мої реакції на людей"

- Студент 31 групи.

"Волонтерство стало для мене точкою росту. Я побачила, як духовність проявляється в діях"

- Студентка 31 групи.

"Завдяки веденню щоденника духовного зростання - я стала щиріша і відкритіша"

- Студентка 32 групи.

(Зібрано автором у межах контрольного етапу, жовтень 2025 р.)

Додаток 3 .**Анкета зворотного зв'язку студентів після експерименту**

Мета: отримати якісну інформацію про сприйняття програми студентами.

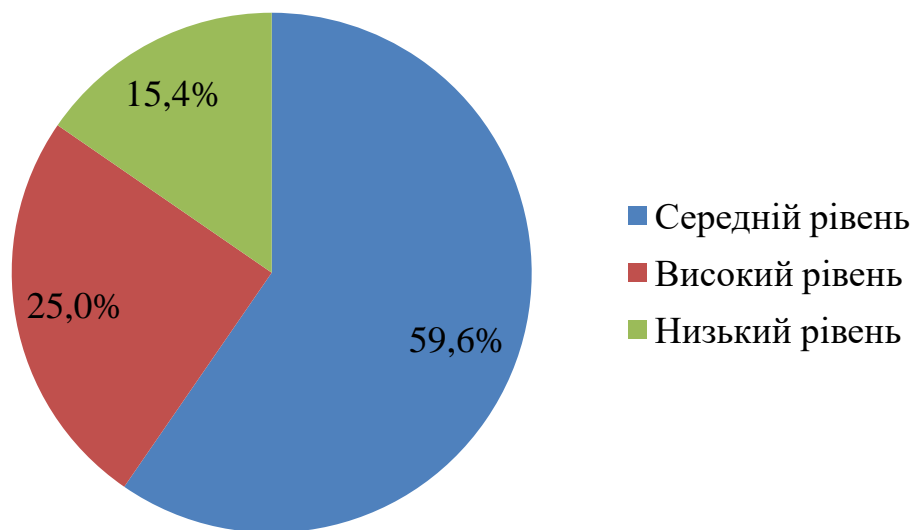
Запитання:

1. Що нового Ви дізналися про себе під час занять?
2. Які форми роботи були для Вас найбільш корисними?
3. Як змінилося Ваше ставлення до професії психолога?
4. Що, на Вашу думку, найбільше вплинуло на Ваш духовний розвиток?
5. Як Ви плануєте підтримувати свій духовний потенціал надалі?

Обробка результатів: якісний аналіз за категоріями — “рефлексія”, “ціннісна переорієнтація”, “внутрішній розвиток” (Sargeant S., 2023).

Графічні матеріали

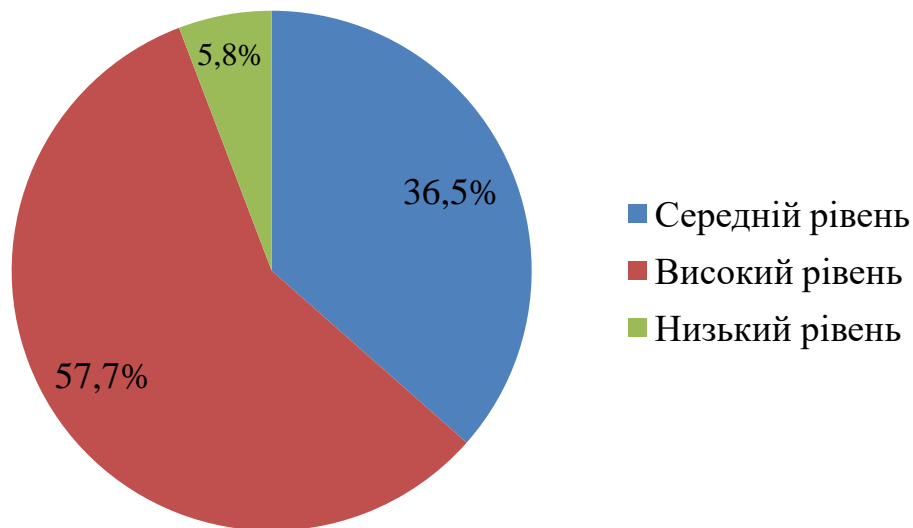
Діаграма №1

Розподіл рівнів духовного потенціалу до експерименту

- **Діаграма №1** демонструє початковий розподіл рівнів духовного потенціалу студентів до експерименту. Більшість учасників (59,6%) мали середній рівень, 25% — високий, а 15,4% — низький.

Графічні матеріали

Діаграма №2

**Розподіл рівнів духовного потенціалу
після експерименту**

- **Діаграма №2** ілюструє результати після експерименту. Частка студентів із високим рівнем зросла до 57,7%, середній рівень зменшився до 36,5%, а низький — до 5,8%.